

Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen
Academiejaar 2009-2010
Eerste examenperiode

**Interactiever verschillen tussen de brusrelatie en de broer-
zusrelatie binnen één gezin.**

Masterproef neergelegd tot het behalen van de graad van Master in de Psychologie,
Optie Klinische Psychologie

door

Marleen Roosen

Promotor: Prof. Dr. Herbert Roeyers

Begeleiding: Tinneke Moyson

Ondergetekende, Marleen Roosen,
geeft toelating tot het raadplegen van de masterproef door derden.

Voorwoord

Graag dank ik allen die op de een of andere manier bijgedragen hebben aan het realiseren van deze masterproef.

Ik wil kort een aantal mensen speciaal bedanken.

Een eerste woord van dank richt ik tot mijn promotor, Prof. Dr. Herbert Roeyers, en mijn begeleidster, Tinneke Moyson, voor hun deskundige begeleiding bij het uitwerken van mijn masterproef. Dankzij hun kritische opmerkingen en hun tips kreeg deze masterproef vorm. Hun inzet en steun waren onmisbaar voor mij.

Verder dank ik Nina Howe, medewerkster aan de studie waarop dit onderzoek gebaseerd is, voor de hulp bij het bemachtigen van de gebruikte meetinstrumenten.

Ik dank in het bijzonder de brusgezinnen. Ik werd steeds uitermate hartelijk en gastvrij ontvangen in hun gezin. Zo kreeg ik de kans om van dichtbij mee te maken hoe het eraan toe gaat in een brusgezin.

Dank eveneens aan An Van de Sompele, Ellen De Smet en de collega's van Ter Kouter voor hun hulp bij de rekrutering van de brussen.

Ten slotte graag mijn dank aan vrienden, kennissen en familie voor de steun bij het realiseren van deze masterproef. Waarbij een expliciete dank aan Kaat Merchie.

Gent, mei 2010

Abstract

Er is tot op heden geen onderzoek gebeurd naar de verschillen tussen de brusrelatie en de broer-zusrelatie binnen één gezin. In het huidig onderzoek werden de verschillen in de wederkerige en complementaire interacties, de kwaliteit van de relatie, de dagelijkse uitwisselingen en de sociale en emotionele probleemoplossing van acht brussen (M leeftijd = 10.87 jaar) en hun broer/zus met een beperking versus hun broer/zus zonder een beperking nagegaan. De wederkerige en complementaire interacties werden onderzocht via een semigestructureerd onderzoek. De kwaliteit van de relatie werd nagegaan via de Sibling Relationship Questionnaire (SRQ). De dagelijkse uitwisselingen werden gemeten via een dagboek en ten slotte werd de sociale en emotionele steun onderzocht via de Hypothetical Relationship Picture Task (HRPT). De data werden kwantitatief geanalyseerd via gepaarde *t*-toetsen en correlatieanalyses. Daarnaast werden deze data via thematische analyses kwalitatief geanalyseerd. Uit de resultaten blijken verscheidene verschillen te bestaan tussen de brusrelatie en de broer-zusrelatie binnen één gezin, dit met betrekking tot de wederkerige en complementaire interacties, de sociale en emotionele probleemoplossing van de brussen, de kwaliteit van de relatie en de dagelijkse uitwisselingen tussen brussen en hun broer/zus met een beperking en deze zonder een beperking. Verder worden enkele verschillen gevonden tussen de interacties en de intra- en interpersoonlijke ontwikkeling van de brus. Ten slotte worden er vaak verschillen opgemerkt betreffende de richting van het verband.

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	i
Abstract	ii
Inhoudsopgave.....	iii
Inleiding.....	7
Broer-zusrelatie	7
Wederkerige en complementaire interacties	8
Intra- en interpersoonlijke ontwikkeling.....	9
Beïnvloedende factoren.....	10
Brusrelatie	12
Wederkerige en complementaire interacties	13
Intra- en interpersoonlijke ontwikkeling.....	14
Beïnvloedende factoren.....	15
Onderzoeksvragen.....	17
Methode.....	21
Deelnemers.....	21
Meetinstrumenten.....	22
Een semigestructureerd interview.....	22
De Sibling Relationship Questionnaire (SRQ).....	23
De Hypothetical Relationships Picture Task (HRPT).....	23
Een dagboek.....	24
Procedure.....	25
Resultaten	29
Kwantitatief onderzoek	29
Beschrijvende statistiek.....	29
Wederkerige en complementaire interacties	29
Intrapersoonlijke ontwikkeling	31
Interpersoonlijke ontwikkeling	34
Kwalitatief onderzoek	38
Wederkerige en complementaire interacties	38
Intrapersoonlijke ontwikkeling	41
Interpersoonlijke ontwikkeling	41
Discussie.....	44
Bespreeking resultaten	44
Wederkerige interacties.....	44
Complementaire interacties.....	45
Intrapersoonlijke ontwikkeling.....	46
Interpersoonlijke ontwikkeling.....	47
Sterkten en beperkingen van het huidig onderzoek.....	50
Beperkingen.....	50
Sterkten.....	51
Verdere suggesties en implicaties voor toekomstig onderzoek.....	52
Conclusie.....	53
Literatuurlijst.....	54
Bijlagenlijst	58
Bijlage 1: Rekruteringsbrief	59
Bijlage 2: Semigestructureerd interview	60
Bijlage 3: SRQ.....	61
Bijlage 4: HRPT	70
Bijlage 5: Dagboek.....	71

Inleiding

De laatste jaren leveren onderzoekers steeds meer inspanningen om de relaties tussen broers en/of zussen te begrijpen (Stoneman, 2001). De broer-zusrelatie is een unieke relatie, waarbij broers en/of zussen elkaar op een complexe en veelzijdige manier beïnvloeden (Opperman & Alant, 2003). Ze wordt als enige relatie gekenmerkt door een combinatie van wederkerige en complementaire interactiepatronen (Dallas, Stevenson, & McGurk, 1993). Deze relatie creëert heel wat mogelijkheden voor de intra- en interpersoonlijke ontwikkeling van het kind (Karos, Howe, & Aquan-Assee, 2007). Broers en/of zussen kunnen een bron van kameraadschap zijn en sociale, emotionele en praktische steun bieden (Campbell, Connidis, & Davies, 1999).

De gestegen inspanningen van onderzoekers om broer-zusrelaties te doorgronden zorgden ook voor een focus op relaties tussen kinderen met een beperking en hun broers en/of zussen (Stoneman, 2001). Broers en/of zussen van kinderen met een beperking zullen hier verder omschreven worden als brussen, terwijl broers en/of zussen van kinderen zonder een beperking niet-brussen zullen worden genoemd. Uit onderzoek blijkt dat deze relaties verschillen van relaties van kinderen met broers en/of zussen zonder een beperking (Dallas et al., 1993; Stoneman, 2001; Cuskelly & Gunn, 2006; Guite, Lobato, Shalon, Plante, & Kao, 2007). Zo ziet men bijvoorbeeld dat in de brusrelatie sociale, emotionele en praktische steun veel uitgebreider kan zijn dan wat typisch wordt verwacht in een broer-zusrelatie (Dew, Balandin, & Llewellyn, 2008). De verschillen werden echter, tot zover bekend, nog nooit onderzocht binnen één gezin (Stoneman, 2001).

Dit onderzoek wil een meerwaarde bieden door de verschillen tussen deze relaties binnen één gezin na te gaan. Meer specifiek zullen de verschillen in interacties tussen de brus en de broer/zus met een beperking en de broer/zus zonder een beperking onderzocht worden. Verder wordt het verband nagegaan tussen deze verschillen in de interacties en de ontwikkeling van de brus.

Broer-zusrelatie

Gedurende een mensenleven is de broer-zusrelatie vaak de meest complexe en langdurige relatie die een persoon ervaart (Seltzer, Greenberg, Orsmond, & Lounds,

2005). Broers en/of zussen hebben een gemeenschappelijke genetische achtergrond en delen bovendien veel levenservaringen (Lukens, Thorning, & Lohrer, 2004). De combinatie van veel tijd met elkaar spenderen en elkaar goed kennen zorgt voor een intieme relatie waarbij een specifieke band gevormd wordt tussen beiden. Tevens zorgt de specifieke band tussen broers en/of zussen voor veiligheid en stabiliteit (Punch, 2008).

Wederkerige en complementaire interacties. Broer-zusrelaties kennen wederkerige en complementaire interacties. Onder wederkerige interacties verstaat men interacties die gelijkaardig zijn, met een sterk affectieve kwaliteit (Karos et al., 2007). Enkele voorbeelden van wederkerige interacties zijn: spel, conflict en prosociale uitwisselingen. Deze interacties kunnen de band tussen de kinderen versterken (Neale & Rijdsdijk, 2005). Verder kunnen ze het ontwikkelen van vertrouwen en wederzijds begrip vergemakkelijken (Howe, Aquan-Assee, Bukowski, Lehoux, & Rinaldi, 2001). Als deze twee zaken, vertrouwen en wederzijds begrip, aanwezig zijn in de relatie zal men gemakkelijk vertrouwelijke informatie en gevoelens over zichzelf onthullen.

Complementaire interacties daarentegen zijn hiërarchisch van aard, waarbij één partner met een grotere kennis en autoriteit investeert (Karos et al., 2007). Deze complementaire interacties, zoals lesgeven aan en zorg dragen voor de broer/zus, kunnen begeleiding en steun bevorderen (Howe et al., 2001). Er is aangetoond dat een asymmetrie van kennis en niet zozeer macht ideaal is voor het leren. Bij het lesgeven is het niet alleen belangrijk om de broers en/of zussen bewust te maken van de kennisverschillen, maar tevens de intentie te hebben om deze verschillen te reduceren (Recchia, Howe, & Alexander, 2009). Wanneer deze interacties competitief van aard zijn zal de sterkte van de band tussen kinderen afnemen (Neale & Rijdsdijk, 2005).

De broer-zusrelatie onderscheidt zich ten opzichte van andere relaties omdat deze relatie gekenmerkt wordt door een combinatie van wederkerige en complementaire interactiepatronen. Dit is verschillend van de ouder-kindrelatie, waar men uitsluitend complementaire interactiepatronen waarneemt, of van de relatie met leeftijdsgenoten waar men uitsluitend wederkerige interactiepatronen terugvindt (Dallas et al., 1993).

Intra- en interpersoonlijke ontwikkeling. Doordat de broer-zusrelatie bestaat uit een unieke combinatie van wederkerige en complementaire interactiepatronen, creëert deze relatie mogelijkheden voor de intra- en interpersoonlijke ontwikkeling van het kind (Karos et al., 2007). Broers en/of zussen hebben een unieke invloed op elkaar in hun ontwikkeling op verschillende domeinen (Sherman, Lansford, & Volling, 2006). Zo beïnvloedt deze relatie naast de intra- en interpersoonlijke ontwikkeling ook de affectieve, sociale en cognitieve vaardigheden en het zelfconcept van het kind (Verté, Hebbrecht, & Roeyers, 2006).

Door een verscheidenheid aan activiteiten, waarbij broers en/of zussen interactie vertonen, worden mogelijkheden gecreëerd om een aantal rollen en vaardigheden aan te leren (Knott, Lewis, & Williams, 1995). Dit bevordert de intrapersoonlijke ontwikkeling van het kind. Zo kan men binnen een goedgebufferde broer-zusrelatie ervaren en leren hoe men moet omgaan met negatieve emoties en gedragingen. Uitingen van kwaadheid en agressie zullen niet, zoals bij relaties met leeftijdsgenoten, een einde betekenen van de broer-zusrelatie. Het kunnen en leren uiten van deze gevoelens geeft een relatieve vrijheid, die uitnodigt om te experimenteren met verschillende manieren van omgaan met conflicten. Deze kunnen hier worden opgelost binnen een veilige, egalitaire context (Dallas et al., 1993). Zekerheid zorgt ervoor dat broers en/of zussen de grenzen van sociale interacties in de broer-zusrelatie tot het uiterste kunnen drijven. Zo hoeven gevoelens van woede en irritatie in deze relatie niet onderdrukt te worden, terwijl beleefdheid en tolerantie genegeerd kunnen worden (Punch, 2008). Daarnaast zien we in de literatuur dat positieve broer-zusrelaties ook geassocieerd zijn met minder eenzaamheid, angst en gedragsproblemen. Daarnaast zijn ze ook gerelateerd aan een beter besef van eigenwaarde, een hogere sociale competentie en meer rijpheid. Negatieve broer-zusrelaties gaan samen met hogere niveaus van eenzaamheid en depressie en lagere gevoelens van zelfwaarde (Verté et al., 2006).

Hoge affectieve positieve en negatieve uitwisselingen tussen kinderen hebben tevens een belangrijke socialiserende invloed op hun interpersoonlijke ontwikkeling (Eisenberg, Baker, & Blacher, 1998). Emotionele nabijheid en warmte in de broer-zusrelatie van kinderen dragen bij tot de ontwikkeling van prosociale gedragingen en sociaal begrip. Vijandigheid en agressie daarentegen zullen het gebruik van dit gedrag ten opzichte van leeftijdsgenoten in de hand werken en toekomstige gedragsproblemen

voorspellen. Onderzoek toont aan dat de kwaliteit van de broer-zusrelatie gerelateerd is aan verschillende indicatoren van de sociale ontwikkeling en het psychisch welzijn van kinderen (Volling & Blandon, 2003). In het onderzoek van Karos et al. (2007) wordt de kwaliteit van de relatie gezien als een belangrijk aspect van de interpersoonlijke ontwikkeling. De kwaliteit van de relatie wordt door Furman en Buhrmester (1985) beschreven aan de hand van vier factoren, namelijk warmte, conflict, rivaliteit en macht. Zo is warmte in de relatie belangrijk om vertrouwelijke informatie en gevoelens over zichzelf te onthullen. Een tekort aan relatiewarmte kan het vertrouwen verminderen en ervoor zorgen dat broers en/of zussen elkaar minder als een bron van emotionele steun ervaren (Howe et al., 2001). Als broers en/of zussen graag bij elkaar zijn en een warme, intieme relatie hebben, dan zullen ze ook meer tijd spenderen aan het met elkaar spelen en in interactie treden. Omgekeerd, wanneer de relatie tussen broers en/of zussen neutraal is, dan gaan ze vermijden om tijd met elkaar door te brengen (Stoneman, 2001). Vervolgens tonen Howe en Recchia (2005) aan dat niet alleen de kwantiteit van de interacties maar ook de vorm van de interacties bepaald wordt door de kwaliteit van de relatie. De relatiekwaliteit of de perceptie ervan kan het spel en de leerstijl van kinderen ten opzichte van hun broers en/of zussen bepalen, maar ook omgekeerd kunnen het spel en de leerstijl van kinderen de kwaliteit van de relatie tussen de broers en/of zussen bepalen. Wanneer kinderen hun broer-zusrelatie positief ervaren, zullen ze zich voornamelijk engageren in vriendelijke spelinteracties, zullen ze de actieve leerbetrokkenheid aanmoedigen en gaan ze minder controle uitvoeren gedurende het aanleren (Howe & Recchia, 2005).

Beïnvloedende factoren. Individuele verschillen, zoals geboortevolgorde en geslacht, zijn factoren die een effect hebben op de interacties tussen broers en/of zussen en daarmee samenhangend op hun intra- en interpersoonlijke ontwikkeling (Bellin & Rice, 2009; Furman & Buhrmester, 1985; Hannah & Midlarsky, 2005; Howe et al., 2001; Karos et al., 2007; Lobato, Miller, Barbour, Hall, & Pezzullo, 1991; Recchia et al., 2009; Stoneman, 2001) Men ziet veel individuele verschillen in het gedrag van kinderen gedurende broer-zusinteracties. Bij complementaire interacties, zoals het lesgeven aan elkaar, vertonen kinderen een grote variabiliteit in hun gebruik van verbale instructies, fysieke demonstratie, controle, cognitieve strategieën en de graad van

betrokkenheid op de taak (Howe & Recchia, 2005). Het kind dat als tweede is geboren in een gezin gebruikt meer leerling-gecentreerde strategieën dan het eerstgeboren kind (Recchia et al., 2009). In interacties waar een beginner (een jonger kind) als leerkracht handelt, neigt het proces collaboratiever te zijn dan in interacties waar een erkende deskundige (het oudste kind) instructies levert. Eerstgeborenen zijn waarschijnlijk niet passief tijdens deze interactie. Ze laten hun jongere broer/zus de interactie monopoliseren en ze engageren zich in gedrag dat hun betrokkenheid bij de taak verzekert (Recchia et al., 2009).

Geboortevolgorde speelt in deze interacties dus een belangrijke rol. De rollen in de broer-zusrelatie blijken asymmetrisch verdeeld te zijn in de kindertijd. Zo zullen oudere broers en/of zussen een machtsvollere en dominantere rol hebben in relatie tot hun jongere broers en/of zussen. Naarmate men ouder wordt, zullen deze rollen meer symmetrisch verdeeld zijn (Stoneman, 2001). In de literatuur staat beschreven hoe zowel de oudste als de tweede oudste kinderen op unieke wijze voordelen kunnen halen uit deze rolverschillen (Recchia et al., 2009). Oudere broers en/of zussen kunnen een sociaal rolmodel zijn voor jongere kinderen, gegeven hun geschiedenis van gezamenlijke interactie en de emotionele intensiteit van de relatie. In interacties met jongere broers en/of zussen hebben oudere kinderen een ontwikkelingsvoordeel in termen van hun mogelijkheid om de interacties te leiden en te controleren. Naast onmiddellijke machtsvoordelen voor oudere broers en/of zussen, zoals hun vermogen om beter te argumenteren, kunnen oudere kinderen ook kansen hebben om positieve interacties met hun jongere broers en/of zussen te creëren. Verder kunnen ze meer ervaring hebben met het aanleren van iets aan hun jongere broers en/of zussen en kunnen ze zich dus meer afstemmen op de cognitieve mogelijkheden van hun jongere broers en/of zussen (Recchia et al., 2009). Jongere kinderen hebben het voordeel in interactie te kunnen treden met een ouder, meer ervaren kind. Dit bevordert de ontwikkeling van hun sociale en cognitieve vaardigheden. Daarnaast kunnen jongere kinderen meer geneigd zijn om aan hun oudere broers en/of zussen te vragen om les te geven dan aan andere oudere kinderen en kunnen ze in dit proces actievere deelnemers zijn. Oudere broers en/of zussen geven frequenter uitleg en feedback. Ze instrueren en verbeteren spontaner hun jongere broers en/of zussen in vergelijking met andere oudere kinderen. Oudere broers en/of zussen voelen zich comfortabel in de rol van leerkracht,

terwijl jongere kinderen de daarbij behorende rol van leerling aannemen (Recchia et al., 2009).

Niet alleen de geboortevolgorde speelt een rol in de broer-zusrelaties, maar ook het geslacht. In het onderzoek van Bellin en Rice (2009) wordt een associatie geobserveerd tussen geslacht en relatiewarmte. Eveneens vonden Furman en Buhrmester (1985) dat warmte tussen broers of zussen het hoogst is in interacties tussen broers of zussen van hetzelfde geslacht. Zo zijn broers of zussen van hetzelfde geslacht meer geneigd om interesses en activiteiten te delen, wat volgens Furman en Buhrmester (1985) intimiteit in de broer-zusrelatie bevordert. Daarnaast gaan zussen meer interactie vertonen met de broer/zus in vergelijking met broers (Lobato et al., 1991). En uit de studie van Howe et al. (2001) blijkt dat meisjes gemakkelijker instrumentele steun (advies en hulp) geven of praktische oplossingen voorstellen. Meisjes zijn bovendien meer geneigd om te helpen in vergelijking met jongens (Hannah & Midlarsky, 2005). In het onderzoek van Karos et al. (2007) ziet men dat jongens hogere niveaus van rivaliteit in hun broer-zusrelatie rapporteren dan meisjes.

Zoals blijkt uit bovenstaande literatuur is al veel onderzoek gedaan naar broer-zusrelaties. Ook in het onderzoek van Karos et al. (2007) worden de broer-zusinteracties, de kwaliteit van broer-zusrelatie en de sociale en emotionele probleemoplossing bij gewone broers en/of zussen onderzocht. Samengevat is er een duidelijk verband tussen zowel wederkerige als complementaire interacties en de intra- en interpersoonlijke ontwikkeling van broers en/of zussen. De vraag is nu of dit verband zich ook manifesteert bij broers en/of zussen die zowel een broer/zus hebben met een beperking als een broer/zus zonder een beperking. Daarover gaat het volgende deel. Hierop volgend zal de brusrelatie besproken worden en de verschillen tussen de brusrelatie en de broer-zusrelatie.

Brusrelatie

Algemeen wordt aangenomen dat een kind met een beperking veel impact heeft op het hele gezin, zowel op de ouders als op de broers en/of zussen. Deze gezinssituatie kan belangrijke gevolgen hebben voor het welzijn en de ontwikkeling van kinderen en hierdoor een grote invloed uitoefenen op hun kwaliteit van leven. Als er gekeken wordt naar de literatuur waarin deze invloed onderzocht wordt, valt het op dat onderzoekers

zich vooral focussen op het perspectief van de ouders (Kilmer, Cook, Taylor, & Clark, 2008; Knott et al., 1995; Petalas, Hastings, Nash, Lloyd, & Dowey, 2009). Toch wordt de laatste jaren meer aandacht geschonken aan het perspectief van de brussen (Barr & McLeod, 2010; Mascha & Boucher, 2006).

In tegenstelling tot de veronderstelling van sommige onderzoekers dat de brusrelatie minder warm en positief zou zijn, bleek uit onderzoek het omgekeerde (Stoneman, 2001). Zo wordt in verschillende studies gezien dat er meer warmte is in de brusrelaties dan in de gewone broer-zusrelaties (McHale & Gamble, 1989; Fisman, Wolf, & Ellison, 1996).

Wederkerige en complementaire interacties. Broers en/of zussen treden veel in interactie met elkaar als één van de twee een beperking heeft (McHale & Gamble, 1989; Lobato et al., 1991; Stoneman, Brody, Davis, & Crapps, 1987). Meerdere studies toonden aan dat brussen evenveel tijd spenderen aan interacties met hun broer/zus in vergelijking met niet-brussen (Lobato et al., 1991; Stoneman et al., 1987). Wel ziet men dat de interacties tussen kinderen en hun broer/zus met een beperking grotendeels complementair van aard zijn. Dit is volgens Dallas et al. (1993) te wijten aan het feit dat kinderen met een beperking een grotere passiviteit en minder assertiviteit vertonen dan kinderen zonder beperking. De interacties tussen kinderen en hun broer/zus met een beperking zijn bovendien minder veranderlijk dan de interacties tussen kinderen en hun broer/zus zonder een beperking, door het ontbreken van een voortdurende wisselwerking tussen wederkerige en complementaire interacties (Dallas et al., 1993). Doordat brussen vaak de dominante rol opnemen, ook als ze jonger zijn dan hun broer/zus met een beperking, worden de rollen minder symmetrisch naarmate de kinderen ouder worden (Caro & Derevensky, 1997). Knott et al. (1995) bevestigen deze asymmetrische rollen bij brussen met een broer/zus met het downsyndroom en autisme, waarbij men observeert dat de brussen frequenter de leiding hebben over de interacties. De groeiende symmetrische rollen worden echter wel teruggevonden in de gewone broer-zusrelatie (Stoneman, 2001).

Naast verschillen in de verhouding van wederkerige en complementaire interacties en de rollen die kinderen daarin spelen, worden in de literatuur ook enkele verschillen opgemerkt tussen de wederkerige interacties van brussen en niet-brussen. Zo

blijkt uit observaties dat brussen tijdens de interacties met hun broer/zus met een beperking meer pro sociaal gedrag vertonen in vergelijking met niet-brussen (Dallas et al., 1993). Bovendien engageren brussen zich meer in sociaal spel (Lobato et al., 1991).

Daarenboven vindt men ook verschillen tussen de complementaire interacties van brussen en niet-brussen. Brussen vertonen meer opvoedend gedrag in interacties dan niet-brussen (Dallas et al., 1993; Lobato et al., 1991). Hannah en Midlarsky (2005) vonden dat broers en/of zussen van kinderen met een verstandelijke beperking meer zorg en emotionele steun verlenen dan broers en/of zussen van kinderen zonder een verstandelijke beperking. McHale en Gamble (1989) tonen aan dat broers en/of zussen van kinderen met een verstandelijke beperking meer tijd spenderen aan activiteiten waarbij zorg centraal staat.

Intra- en interpersoonlijke ontwikkeling. In de literatuur beschrijft men zowel negatieve als positieve gevolgen van het hebben van een broer/zus met een beperking. Deze gevolgen hebben vaak betrekking op de ontwikkeling van de brussen.

Eerst zullen enkele negatieve gevolgen besproken worden van het hebben van een broer/zus met een beperking die een invloed kunnen hebben op de intrapersoonlijke ontwikkeling van de brussen. Onderzoek toont aan dat brussen minder aandacht krijgen van ouders en dat ze bovendien een grotere verantwoordelijkheid krijgen in het gezin in vergelijking met leeftijdsgenootjes (McHale & Gamble, 1989; Barr & McLeod, 2010). Dit heeft een impact op hun leven. Zo geven ze aan dat ze daardoor soms te weinig slaap hebben (Barr & McLeod, 2010). Verder tonen verschillende studies aan dat brussen angstiger, meer teruggetrokken of depressief zijn in vergelijking met niet-brussen (Pit-ten Cate & Loots, 2000).

Een broer/zus met een beperking kan echter ook een positieve impact hebben op de brussen en bijgevolg ook op zijn/haar intrapersoonlijke ontwikkeling. Enkele mogelijke positieve karakteristieken die Pit-ten Cate en Loots (2000) vonden zijn: een toename in volwassenheid, altruïsme, tolerantie, een gevoel van verbondenheid in het gezin, zelfvertrouwen en onafhankelijkheid. Dyke et al. (2009) bevestigen een grotere tolerantie en een toegenomen volwassenheid als positieve effecten voor broers en/of zussen van kinderen met een verstandelijke beperking. Verder kan de rolomkering, waarbij de jongere brussen de dominante rol opneemt, een belangrijke invloed hebben op

de ontwikkeling van deze kinderen. Zo ziet men dat de rol van leerkracht spelen een belangrijke ervaring kan zijn in verband met de intellectuele ontwikkeling van jongere kinderen. Verder kan de rolomkering zorgen voor minder broer/zusconflicten (Stoneman, 2001). Wanneer de vraag om de zorgende rol op te nemen echter te extreem wordt, kan dit negatieve gevolgen hebben voor zowel de individuele broer/zus als voor de algemene broer-zusrelatie. Hierbij kunnen internaliserende gedragsproblemen zoals angst en depressie optreden (Stoneman, 2001).

Vervolgens worden ook gevarieerde gevolgen gevonden van het hebben van een broer/zus met een beperking die een invloed kunnen hebben op de interpersoonlijke ontwikkeling van de brussen. Brussen ervaren problemen op het vlak van communicatie en in het deelnemen aan activiteiten samen met hun broer/zus met een beperking (Dew et al., 2008). Verder vertonen ze agressiever gedrag en ervaren ze meer moeilijkheden in sociale relaties. Zo ervaren ze meer problemen in relatie met leeftijdsgenoten in vergelijking met niet-brussen (Pit-ten Cate & Loots, 2000).

Daartegenover staat dat het hoge niveau van betrokkenheid en het gevoel van verantwoordelijkheid dat brussen ervaren, vertaald kan worden in positieve copingsstrategieën (Dew et al., 2008). Pit-ten Cate en Loots (2008) tonen aan dat brussen socialer zijn. Bovendien geven Lobato, Kao en Plante (2005) aan dat brussen grotere competenties en sterkten kunnen ontwikkelen, zoals meer mededogen, hulpvaardigheid en empathie. Wanneer de jongere brus de dominante rol opneemt kan dat een belangrijke invloed hebben op zijn/haar interpersoonlijke ontwikkeling. Zo kan het de broers en/of zussen mogelijkheden bieden om ouderlijke rollen aan te leren (McHale & Gamble, 1989). Brussen zullen makkelijker het perspectief van anderen kunnen waarnemen, waardoor hun mogelijkheden om gevoelens van anderen te begrijpen zullen toenemen (Stoneman, 2005).

Beïnvloedende factoren. Individuele verschillen, zoals geboortevolgorde en geslacht, zijn factoren die niet alleen een effect hebben op de interacties tussen broers en/of zussen, maar ook op de interacties tussen brussen en hun broer/zus met een beperking. In de literatuur wordt vaak nog een andere belangrijke beïnvloedende factor vermeld, namelijk de aard en de ernst van de beperking van de broer/zus.

Ten eerste blijkt het belang van de geboortevolgorde voor de brusrelatie. Caro en Derevensky (1997) vonden dat oudere brussen meer volharding tonen tijdens interactie en het gedrag van hun broer/zus met een beperking beter konden interpreteren. Tevens ziet men dat oudere brussen activiteiten selecteren waaraan de broer/zus met een beperking gemakkelijk kan deelnemen. Op die manier proberen ze de beperkte vaardigheden van hun broer/zus te compenseren (Stoneman, 2001).

Ten tweede speelt, net zoals in de gewone broer-zusrelatie, het geslacht een belangrijke rol in de brusrelatie. Zo ziet men dat zussen significant meer in interactie treden met hun broer/zus met een beperking in vergelijking met broers (Dew et al., 2008). Verder treden zussen niet alleen meer in interactie, ook de soort van interactie verschilt. Zo spenderen zussen van kinderen met een beperking het meest tijd aan activiteiten waarbij zorg centraal staat, terwijl broers van kinderen zonder een beperking hier het minste tijd aan besteden (McHale & Gamble, 1989). Vervolgens tonen Barr en McLeod (2010) aan dat oudere zussen meer verantwoordelijkheid opnemen dan broers, of broers en/of zussen die jonger zijn dan het kind met een beperking. Ze nemen dus gemakkelijker de ouderlijke rol op tijdens interacties in vergelijking met hun broers en niet-brussen (Stoneman et al., 1987, 1989). Als laatste geven Macks en Reeve (2007) aan dat zussen van kinderen met autisme socialer zijn en minder problemen hebben met sociaal gedrag in vergelijking met hun broers.

Ten slotte zullen de aard en de ernst van de beperking van de broer/zus ook een effect hebben op de brusrelatie. Uit de observaties van Knott et al. (1995) blijkt dat kinderen met autisme en hun broers en/of zussen minder tijd spenderen aan het in interactie treden met elkaar dan broers en/of zussen van kinderen met het downsyndroom. Verder tonen Hodapp en Urbano (2007) aan dat de relaties tussen brussen en hun broer/zus met het downsyndroom positiever en intiemer zijn dan de relaties van brussen en hun broer/zus met autisme. Dyke, Mulroy en Leonard (2009) tonen aan dat de impact op de brus verschilt naargelang deze broer/zus met een verstandelijke beperking downsyndroom of Rett syndroom had. Ten slotte geven verschillende studies aan dat het vaardigheidsniveau van het kind met een beperking tot op zekere hoogte het algemeen niveau van de kwaliteit van de broer-zusinteractie bepaalt (El-Ghoroury & Romanczyk, 1999; Stoneman et al., 1987, 1989).

Uit bovenstaande literatuur kunnen we besluiten dat de relatie van brussen en niet-brussen met hun broer/zus verschillend is, dus zal men vermoedelijk ook verschillen vinden tussen beide relaties in één gezin (Stoneman, 2001).

Onderzoeksvragen

Brus-zijn heeft heel wat impact op de ontwikkeling van het kind en op de relatie met broers en/of zussen. Verschillende onderzoeken hebben reeds de relatie tussen brussen vergeleken met niet-brussen (Dallas et al., 1993; Stoneman, 2001; Cuskelly & Gunn, 2006; Guite et al., 2007). Maar, tot zover bekend, werd er nog geen onderzoek gedaan naar de verschillen tussen deze relaties binnen één gezin. In dit onderzoek willen we dan ook specifiek zicht krijgen op de verschillen in interacties tussen de brus en de broer/zus met een beperking en de gewone broer/zus binnen één gezin. Het huidige onderzoek is gebaseerd op het onderzoek van Karos et al. (2007) waarin de broer-zusinteracties, de kwaliteit van broer-zusrelatie en de sociale en emotionele probleemoplossing bij gewone broers en/of zussen onderzocht wordt. In dit onderzoek ligt de focus op de verschillen hiervan in de brusrelatie en de gewone broer-zusrelatie.

Binnen het huidige onderzoek wordt eerst en vooral nagaan of er verschillen zijn in de interacties van brussen met hun broer/zus met een beperking en deze met hun broer/zus zonder een beperking. Aangezien onderzoek bij brussen al heeft aangetoond dat brussen voornamelijk complementaire interacties vertonen (Dallas et al., 1993), kan verondersteld worden dat er in dit onderzoek meer complementaire interacties tussen brussen en hun broer/zus met een beperking aangetroffen zullen worden dan tussen brussen en hun gewone broer/zus. Dit wordt nagegaan aan de hand van de volgende onderzoeksvraag.

Onderzoeksvraag 1a: Zijn er verschillen in het aantal wederkerige en complementaire interacties tussen brussen en hun broer/zus met een beperking en brussen en hun broer/zus zonder een beperking?

Naast verschillen in de verhouding tussen de interacties worden er in verscheidene onderzoeken ook verschillen gevonden betreffende de inhoud van wederkerige en complementaire interacties tussen brussen en niet-brussen (Dallas et al.,

1993; Hannah & Midlarsky, 2005; Knott et al., 1995; Lobato et al., 1991; McHale & Gamble, 1989). Daarom wordt verondersteld dat er in dit onderzoek ook verschillen teruggevonden zullen worden in de inhoud van de interacties van brussen met hun broer/zus met een beperking en met hun gewone broer/zus. Hiervoor wordt de volgende onderzoeksvraag vooropgesteld.

Onderzoeksvraag 1b: Zijn er verschillen in de inhoud van wederkerige en complementaire interacties tussen brussen en hun broer/zus met een beperking en brussen en hun broer/zus zonder een beperking?

Ook de sociale en emotionele probleemoplossing van brussen wordt bekeken in dit onderzoek. Hierbij zullen de verschillen worden nagegaan tussen de sociale en emotionele probleemoplossing in de brusrelatie en deze in de gewone broer-zusrelatie.

Verder wil dit onderzoek nagaan of er een verband is tussen wederkerige en complementaire interacties en de sociale en emotionele probleemoplossing van brussen. Ook hier wordt onderzocht of er verschillen zijn tussen de brusrelatie en de gewone broer-zusrelatie. Zo wordt bekeken of de interacties met de broer/zus met een beperking een andere invloed hebben op de intrapersonlijke ontwikkeling dan deze met de broer/zus zonder een beperking. In het onderzoek van Karos et al. (2007) correleren wederkerige interacties positief met de drie subschalen van de Hypothetical Relationships Picture Task (HRPT), namelijk emotionele steun, wederzijds engagement en instrumentele steun. Daarom wordt in dit onderzoek ook verwacht dat wederkerige interacties positief gecorreleerd zijn met deze drie subschalen. Bovenstaande redenering wordt nagegaan aan de hand van de volgende onderzoeksvragen.

Onderzoeksvraag 2a: Zijn er verschillen in de aard van de sociale en emotionele probleemoplossing in de brusrelatie en deze in de gewone broer-zusrelatie?

Onderzoeksvraag 2b: Is er een verband tussen de wederkerige en complementaire interacties en de sociale en emotionele probleemoplossing van brussen?

Daarnaast worden de verschillen tussen de kwaliteit van de brusrelatie en de gewone broer-zusrelatie en de verschillen in de dagelijkse uitwisselingen van brussen met hun broer/zus met een beperking en deze zonder een beperking onderzocht.

Tevens wordt het verband bekeken tussen de kwaliteit van de brusrelatie en de dagelijkse uitwisselingen van brussen, er wordt nagegaan of dit verband er ook is in de gewone broer-zusrelatie en of er verschillen zijn tussen beide. Dit geeft een betrouwbaar beeld van de interpersoonlijke ontwikkeling van de brus en de verschillende invloeden die de broer/zus met beperking en deze zonder beperking hierop hebben. Deze verbanden worden bekeken aan de hand van de volgende drie onderzoeksvragen.

Onderzoeksvraag 3a: Zijn er verschillen tussen de kwaliteit van de brusrelatie en die van de gewone broer-zusrelatie?

Onderzoeksvraag 3b: Zijn er verschillen tussen de dagelijkse uitwisselingen van brussen met hun broer/zus met een beperking en deze zonder een beperking?

Onderzoeksvraag 3c: Is er een verband tussen de kwaliteit van de brusrelatie en de dagelijkse uitwisselingen van brussen? Is dit verband er in de broer-zusrelatie? En is er een verschil tussen beide relaties?

Vervolgens zal worden gekeken of één van de interacties, namelijk wederkerige of complementaire, sterker gecorreleerd zijn met de variabelen van de broer/zusrelatie die gemeten worden met de Sibling Relationship Questionnaire (SRQ). Hierbij wordt nagegaan of er een verschil is tussen de brusrelatie en de broer-zusrelatie. Aangezien het onderzoek van Karos et al. (2007) al heeft aangetoond dat wederkerige interacties positief gecorreleerd zijn met warmte en wederzijds respect en negatief gecorreleerd zijn met rivaliteit en gedomineerd worden in gewone broer-zusrelaties, wordt verondersteld dat deze verbanden ook in deze studie teruggevonden zullen worden. Hetzelfde geldt voor de complementaire interacties, waarbij Karos et al. (2007) aantoonde dat deze positief samenhangen met conflict, zodat we daardoor kunnen

veronderstellen dat we dezelfde samenhang aantreffen in deze studie. Bovenstaande redenering zal nagegaan worden aan de hand van de volgende onderzoeksvraag.

Onderzoeksvraag 3d: Is er een verband tussen wederkerige of complementaire interacties en de variabelen van de broer/zusrelatie? En is er een verschil tussen de brusrelatie en de broer-zusrelatie?

Bovendien wordt onderzocht of één van de interacties, wederkerige of complementaire, sterker gecorreleerd is met de dagelijkse uitwisselingen tussen de brus en zijn broer/zus met een beperking en deze zonder een beperking. Aangezien uit de studie van Karos et al. (2007) blijkt dat wederkerige interacties positief correleren met gelukkige dagelijkse uitwisselingen en dat complementaire interacties positief correleren met ongelukkige dagelijkse uitwisselingen en negatief samenhangen met gelukkige dagelijkse uitwisselingen, wordt verondersteld dat dezelfde verbanden in dit onderzoek teruggevonden zullen worden. Deze veronderstelling wordt nagegaan aan de hand van de volgende onderzoeksvraag.

Onderzoeksvraag 3e: Is er een verband tussen wederkerige of complementaire interacties en de dagelijkse uitwisselingen van brussen? En is er een verschil tussen de brusrelatie en de broer-zusrelatie?

Voor zover bekend is er geen onderzoek verricht dat het verband nagaat tussen de intra- en de interpersoonlijke ontwikkeling van brussen. Daarom wordt deze laatste exploratieve onderzoeksvraag opgesteld.

Onderzoeksvraag 4: Is er een verband tussen de intra- en de interpersoonlijke ontwikkeling van brussen?

Methode

Deelnemers

Er werd een steekproef afgenomen bij acht brussen tussen negen en dertien jaar. Kinderen van het derde leerjaar tot het eerste middelbaar werden opgenomen in de studie. Ze hadden naast een broer/zus met een beperking ook een broer/zus zonder een beperking. Het gezin van de brus bestond dus minimum uit drie kinderen. De broers en/of zussen met een beperking waren tussen acht en veertien jaar. De broers en/of zussen zonder een beperking waren tussen negen en zestien jaar. Onderstaande Tabel 1 geeft een overzicht van het geslacht en de leeftijd van de deelnemende brussen, hun broer/zus met een beperking en deze zonder een beperking. Hierbij wordt gezien dat de meerderheid van de onderzochte brussen meisjes zijn. Daarnaast is de gemiddelde leeftijd van de brussen groter dan die van de broer/zus met een beperking en kleiner dan die van de broer/zus zonder een beperking.

Tabel 1 *Beschrijving geslacht en leeftijd totale steekproef en hun broers en/of zussen*

	geslacht		leeftijd	
	jongen%	meisje%	M	SD
Onderzochte brus	12.5	87.5	10.87	1.36
Broer/zus met een beperking	75	25	9.87	2.17
Broer/zus zonder een beperking	62.5	37.5	13.12	2.17

Noot: N=8

Bij de rekrutering werden een aantal inclusiecriteria in rekening gebracht. Zo was het vereist dat het kind met een beperking thuis woont omdat er in dit onderzoek interacties tussen broers en zussen worden nagaan. Wanneer het kind met een beperking in een voorziening verbleef, konden de dagelijkse contacten tussen broer en/of zus niet worden nagegaan. Daarnaast was het vereist dat het kind één van de volgende beperkingen had: een verstandelijke beperking, een autismespectrumstoornis, een gedragsstoornis of een emotionele stoornis. Broers en/of zussen van kinderen met een meervoudige beperking konden niet deelnemen aan dit onderzoek omwille van de te moeizame interactie met hun broer/zus met een beperking. Uiteindelijk bestond de

groep van broers en/of zussen met een beperking uit vijf verschillende beperkingen. Er waren drie kinderen met een verstandelijke beperking, twee kinderen met het syndroom van Down, één kind met een fysieke beperking, één kind met een autismespectrumstoornis en één kind met een licht verstandelijke beperking en een sociale en emotionele stoornis.

Meetinstrumenten

Een semigestructureerd interview. Bij het bezoek aan de brus werd een semigestructureerd interview afgenomen (zie Bijlage 2). Dit werd ontworpen door Karos et al. (2007), vertaald en opgenomen in het huidige onderzoek. Met dit interview werden de wederzijdse en complementaire broer-zusinteracties nagegaan. Het semigestructureerd interview bestond uit dertien open vragen betreffende prosociale gedragingen, bijvoorbeeld hoe men zijn/haar broer/zus helpt, en negatieve gedragingen, zoals de vraag naar een recente ruzie. Daarnaast werden ook de ervaringen met betrekking tot de broer-zusinteracties bevraagd, zoals wat men zegt of doet wanneer zijn/haar broer/zus haar/hem kwaad maakt. Het interview duurde ongeveer vijftien tot twintig minuten. In de studie van Karos et al. (2007) weerspiegelden de antwoorden op acht van de dertien vragen het meest de wederkerige en complementaire broer-zusinteracties. Hierop was het huidige onderzoek dan ook gebaseerd. Enerzijds werden specifieke verklaringen gecodeerd die verwezen naar wederkerige interacties, zoals kameraadschap en emotionele responsiviteit, en anderzijds verklaringen die verwezen naar complementaire interacties, zoals instrumentele steun en het aanleren van vaardigheden. Voorbeelden van wat gecodeerd werd als wederkerige interacties zijn: *“Dan probeer ik altijd een beetje met hem mee te leven en dat vindt hij dan wel leuk.”*, *“Dan beginnen we ruzie te maken.”* en *“Ik vind het leuk dat we soms iets samen doen.”*. Voorbeelden van wat gecodeerd werd als complementaire interacties zijn: *“Hem helpen bij zijn rekenen.”*, *“Misschien door te zeggen op welke manier hij de danspasjes moet doen ofzo.”* en *“Ik help hem door te zeggen dat hij dat niet mag doen of dat hij moet luisteren of dat mag je wel doen.”*. Voor elke vraag werd een score 1 toegekend als het antwoord verwees naar één van de twee categorieën. Wanneer het antwoord verwees naar zowel wederkerige als complementaire interacties, werden beide categorieën gecodeerd. Deze codes werden dan opgenomen in de kwantitatieve analyse, waarbij de

associaties tussen wederkerige en complementaire interacties en de intra- en interpersoonlijke ontwikkeling van de brussen werd nagegaan. Het aanvankelijk semigestructureerd interview is betrouwbaar met kappa 0.93 en 0.88 (Karos et al., 2007).

De Sibling Relationship Questionnaire (SRQ). Bij het bezoek aan de brus werd naast een semigestructureerd interview ook de Sibling Relationship Questionnaire (SRQ) (Furman & Buhrmester, 1985) afgenomen (zie Bijlage 3). Deze vragenlijst bestond uit negenenvestig vragen en ging de kwaliteit van de broer-zusrelatie na aan de hand van vier relatiecomponenten: warmte (22 items), conflict (9 items), rivaliteit (6 items) en macht. Dit laatste aspect werd ingedeeld in drie subschalen: wederzijds respect (6 items) (bijvoorbeeld ‘In welke mate bewonder en respecteer jij jouw broer/zus?’), de mate waarin het geïnterviewde kind zich gedomineerd voelt door zijn/haar broer/zus (3 items) (bijvoorbeeld ‘Hoe dikwijls zegt je broer aan jou wat jij moet doen?’) en de mate waarin het geïnterviewde kind zijn/haar broer/zus domineert (3 items) (bijvoorbeeld: ‘Hoe dikwijls verplicht je jouw broer om dingen te doen?’). Een vraag met betrekking tot het relatieaspect ‘warmte’ was bijvoorbeeld hoe vaak het geïnterviewde kind met zijn broer/zus ergens naartoe gaat en samen dingen doet. De vraag hoe vaak de broers en/of zussen gemeen zijn ten opzichte van elkaar vertelde iets meer over het relatieaspect ‘conflict’. ‘Rivaliteit’ werd bijvoorbeeld bevraagd door na te gaan hoe vaak het geïnterviewde kind en zijn broer/zus concurreren met elkaar. De kinderen gebruikten een vijfpunts Likert schaal voor elke vraag (1= nauwelijks, 5= heel veel). Deze vragenlijst werd kwantitatief geanalyseerd. De originele vragenlijst is betrouwbaar met een Cronbach’s alpha van 0.75 tot 0.93 over de verschillende schalen heen (Karos et al., 2007).

De Hypothetical Relationships Picture Task (HRPT). Als derde meetinstrument bij het bezoek aan de brus werd de Hypothetical Relationships Picture Task (HRPT) gebruikt (zie Bijlage 4). Hierbij werd aan de hand van tekeningen met betrekking tot gezinsinteracties het inzicht in sociale en emotionele probleemoplossing van de brus nagegaan. Er werden acht tekeningen getoond die de volgende zaken afbeelden: ouders die het niet eens zijn met elkaar en waarbij twee zussen aanwezig zijn

(1), een zus die de ander troost (2), zussen die discussiëren (3), een kind dat moeilijkheden heeft met schoolwerk (4), een gezinsdiscussie (5) en een kind dat verdrietig (6), kwaad (7) of bang (8) kijkt. Voor het kwalitatief coderen van deze taak werden enkel de types van interpersoonlijke uitwisseling in rekening gebracht. Deze hadden het meest betrekking op de wederkerige en complementaire interactie van de brussen. Voor elk verhaal werden drie categorieën gecodeerd: emotionele steun, wederzijds engagement en instrumentele steun. ‘Emotionele steun’ werd gescoord wanneer iemand in het verhaal empathie of sympathie van iemand anders ontving, bijvoorbeeld *“Dan zou ik zeggen dat het niet erg is dat er een glas water is gebroken, en zou ik zeggen: dat is niets, iedereen kan dat overkomen.”* en *“Een knuffel geven”*. Wanneer er een soort van wederzijdse uitwisseling was tussen twee individuen werd ‘wederzijds engagement’ gescoord. Ze deelden op een bepaalde manier een ervaring. Dat kon door expliciet te praten over hun ervaring of ook niet. Er was een soort indicatie dat beide kinderen wisten dat ze dezelfde ervaring gedeeld hadden. Enkele voorbeelden hiervan zijn: *“Een beetje allebei praten en overeenkomen, we gaan onze weg verder zoeken of we gaan hier slapen of wat we gaan doen ofzo.”* en *“geheimen zeggen aan elkaar”*. Ten slotte werd ‘instrumentele steun’ gescoord wanneer er een praktische oplossing werd voorgesteld of de een of andere vorm van instrumentele steun werd geboden, zoals advies, hulp en bescherming. Enkele voorbeelden die door brussen aangehaald werden zijn: *“Dan zou ik zo tips geven over hoe ze het kan oefenen enz. en wat haar fouten zijn, hoe dat je ze oplost.”*, *“Ik zou zeggen: wie heeft dat allemaal gedaan, en dat tegen de directrice gaan zeggen.”* en *“Voor afleiding zorgen”*. Voor elk verhaal dat de brus vertelde, werd een score 1 gegeven wanneer het verhaal verwees naar één van de drie categorieën. De scores werden opgenomen in de kwantitatieve analyse. De kappa van de oorspronkelijke taak bedraagt 0.92 (Karos et al., 2007).

Een dagboek. Op het einde van het bezoekje werd een dagboek aan de brus afgegeven (zie Bijlage 5). Met dit dagboek werd de waarde van de dagelijkse broer-zusuitwisselingen van de brus nagegaan. Via een controlelijst, bestaande uit twintig gesloten vragen, werd informatie verzameld over de dagelijkse broer-zusinteracties van de brussen. Hiervan gingen drie vragen de waarde van deze dagelijkse broer-zusuitwisselingen na. Twee van de drie vragen maten ongelukkige uitwisselingen. De

andere vraag mat gelukkige uitwisselingen. Op deze drie vragen werd een score 0 of 1 gegeven en de scores werden opgenomen in de kwantitatieve analyse. De overige zeventien gesloten vragen werden kwalitatief geanalyseerd. Daarnaast werden vijf meerkeuzevragen gesteld in het dagboek. De eerste meerkeuzevraag, 'Hoe was je dag vandaag?', werd niet geanalyseerd aangezien deze geen informatie bood over de broer-zusuitwisselingen van de brus. De overige vier meerkeuzevragen werden wel geanalyseerd. Eén van deze vier meerkeuzevragen vertelde ons iets meer over de soort broer-zusinteracties waarbij de brus één of meerdere activiteiten kon aanduiden die hij/zij met zijn/haar broer/zus had gedaan. Enkele voorbeelden hiervan zijn: 'Thuis spelen', 'tv-kijken' en 'ruziemaken'. De andere drie meerkeuzevragen gaven een beeld van het type gesprek dat de brus met zijn/haar broer/zus had. Dit kon bijvoorbeeld 'liefdevol', 'leuk' of 'interessant' zijn. Er werd telkens plaats voorzien voor andere dan de opgesomde types die de brus dan zelf kon aanvullen. Ten slotte werden ook vier open vragen gesteld in het dagboek: 'Is er vandaag iets heel goeds gebeurd met je broer/zus?', 'Is er vandaag iets heel slechts gebeurd met je broer/zus?', 'Waarover heb je vandaag gepraat met je broer/zus?' en 'Is er nog iets dat je wil vertellen over je broer/zus?'. De antwoorden op deze vragen werden kwalitatief geanalyseerd. Er werd nagegaan waarover de brus voornamelijk praatte met de broer/zus met een beperking en deze zonder een beperking en of er hier verschillen tussen waren. Verder werd gekeken wat de brus als aanvullende informatie gaf en over welke broer/zus hij/zij dit schreef. Er bestonden twee versies van het dagboek aangepast aan het geslacht van het kind. De kinderen vulden dit dagboek gedurende veertien opeenvolgende dagen in. Opdat het dagboek systematisch zou worden ingevuld, werd er aan de brus gevraagd om het elke avond voor bedtijd in te vullen.

Procedure

De eerste stap was het opsporen van de drie meetinstrumenten die in dit onderzoek werden gebruikt. Eén van de auteurs van het onderzoek van Karos et al. (2007), waarop het huidig onderzoek gebaseerd is, heeft hierbij geholpen.

Verder werd een rekruteringsbrief (zie Bijlage 1) opgesteld. Deze werd opgestuurd naar de reeds deelnemende gezinnen aan het doctoraatsonderzoek van Tinneke Moyson, waaruit de brussen werden gerekruteerd. Bij deze rekrutering werd

een zo groot mogelijke variatie beoogd met betrekking tot geboortevolgorde en geslacht omdat uit onderzoek blijkt dat deze twee aspecten een rol spelen in interacties tussen broers en/of zussen (Karos et al., 2007).

Naast het opsturen van de rekruteringsbrief werd het interview, de SRQ, de HRPT en het dagboek door twee personen vertaald. Vervolgens werd een consensusvertaling uitgevoerd.

Het onderzoek ging van start in oktober 2009. Toen bleek dat er weinig respons kwam van de gezinnen, werd er verder op zoek gegaan. Er werd een Vrije Basisschool voor Buitengewoon Onderwijs en een revalidatiecentrum aangesproken. Verder werden er e-mails verstuurd naar vrienden die zich engageren in het jeugdwerk en zo in contact komen met brussen. Door de moeizame rekrutering werd er bij deze verdere zoektocht naar brussen minder rekening gehouden met de geboortevolgorde en het geslacht van de deelnemende brussen.

Het onderzoek zelf bestond uit twee bezoeken aan de brus. Het eerste om de interacties met betrekking tot de broer/zus met een beperking na te gaan en het tweede om de interacties met betrekking tot de broer/zus zonder een beperking na te gaan. Een bezoek duurde gemiddeld een uur. Soms was er nog een derde bezoek om het dagboek over de broer/zus zonder een beperking af te geven en aansluitend nog een gezelschapsspel te spelen.

Bij het eerste bezoek werd er zowel aan de ouders als aan de brus gevraagd om een informed consent te tekenen waarin men toestemming gaf voor deelname aan het onderzoek en voor akkoord van het gebruik van een voice-recorder. Hierbij werd gedemonstreerd hoe het in zijn werk zou gaan en werd de functie van deze opnames uitgelegd. Tevens werd in dit eerste bezoek tijd genomen om kennis te maken met de brus. Hierbij lag de focus op het verhaal van de brus. Via dit kennismakingsgesprek en een open houding van de onderzoeker werd er een vertrouwensband gecreëerd, zodat de brus zich op zijn/haar gemak voelde.

Na deze kennismaking werd de Sibling Relationships Questionnaire (SRQ) (Furman & Buhrmester, 1985) afgenomen (zie Bijlage 3). De onderzoeker overliep samen met de brus de vragenlijst en gaf uitleg wanneer de brus iets niet begreep. Zo was er bij verschillende brusjes extra uitleg nodig bij de volgende werkwoorden: 'wedijveren', 'bevoordelen' en 'bevelen'. Vervolgens werd het semigestructureerd

interview afgenomen (zie Bijlage 2). Wanneer kinderen heel korte antwoorden gaven, werden open vragen gebruikt, zoals 'Kan je mij er meer over vertellen?'. Het interview werd via een dictafoon of een laptop digitaal opgenomen en vervolgens uitgetypt door de onderzoeker.

Naast het semigestructureerd interview werd de Hypothetical Relationships Picture Task (HRPT) afgenomen (zie Bijlage 4). De tekening werd door de onderzoeker met een verhaalstem geïntroduceerd. Vervolgens was het de bedoeling dat de brus uitlegde wat er gebeurde op de tekening, welke mogelijke uitkomsten er konden zijn en wat hij/zij zou doen in dezelfde situatie. Wanneer de brus onduidelijk was of een heel korte beschrijving gaf, stelde de onderzoeker niet-directieve vragen. Bij de tekening die een kind met schoolproblemen afbeeldt, stelde de onderzoeker bijvoorbeeld de volgende vraag: 'Waarom zou ze problemen hebben?'. Net zoals het semigestructureerd interview werd deze taak via een dictafoon of een laptop digitaal opgenomen en uitgetypt.

Alvorens de geluidsopname werd stopgezet, stelde de onderzoeker nog een open vraag om het gesprekje af te ronden. Meestal vroeg deze of de brus nog iets wou vertellen over zijn/haar broer/zus. Dit gaf de mogelijkheid aan de brus om los van de vragen zijn/haar ervaring met betrekking tot zijn/haar broer/zus weer te geven.

Op het einde van het bezoek kreeg de brus een dagboek. De onderzoeker legde uit hoe het invullen ervan in zijn werk ging en vroeg om dit dagboek gedurende veertien dagen dagelijks voor het slapen gaan in te vullen. Verder introduceerde de onderzoeker de mogelijkheid tot het personaliseren van het dagboek via tekeningen. Wanneer het dagboek volledig was ingevuld, werd het aan de onderzoeker teruggegeven bij het tweede bezoek.

Indien de brus instemde, werd als afsluiter nog een gezelschapsspel gespeeld. De onderzoeker had steeds een gezelschapsspel bij, maar liet de mogelijkheid open om een gezelschapsspel van de brus te spelen. Dit spel versterkte de vertrouwensband tussen de onderzoeker en de brus. Tevens gaf het de mogelijkheid om de gezinssituatie en het contact met broers en/of zussen te observeren.

Bij het tweede bezoek werd dezelfde procedure doorlopen, maar dan praatte de brus over de broer/zus zonder een beperking in plaats van over de broer/zus met een beperking. De meetinstrumenten werden bij elke brus in dezelfde volgorde afgenomen. Verder werd het dagboek over de broer/zus met een beperking overlopen met de brus en

teruggegeven aan de onderzoeker. Het dagboek dat over de broer/zus zonder een beperking ging, werd teruggegeven bij een derde bezoek of via een reeds gefrankeerde brief teruggestuurd naar de onderzoeker.

Bij een eventueel derde bezoek werd het dagboek teruggegeven en werd er aansluitend nog een gezelschapsspel gespeeld. De totale procedure van het onderzoek duurde vijf weken. Na het eerste bezoek werden er twee weken voorzien om het dagboek in te vullen en één rustweek. Na drie weken vond het tweede bezoek plaats, waarna de brus opnieuw gedurende twee weken het dagboek invulde. Het eventuele derde bezoek werd kort na deze twee weken gepland.

Het onderzoeken van de datagegevens bestaat voor het grootste gedeelte uit kwantitatieve analyses. Hierbij worden gepaarde *t*-toetsen gebruikt om de verschillen tussen de brusrelatie en de broer-zusrelatie na te gaan. Vervolgens worden de verbanden tussen de wederkerige en complementaire interacties en de intra- en interpersoonlijke ontwikkeling van de brussen onderzocht via correlatieanalyses.

Maar naast het kwantitatief analyseren wordt er in dit onderzoek beoogd om als onderzoeker niet blind te zijn voor het sociaal en complex fenomeen dat de broer-zusrelatie is. Binnen het korte tijdsbestek wordt er dan ook naar gestreefd de rapportages van de brussen ruimer te onderzoeken. Er wordt gekeken achter de codes, voorbij de correlaties om zo de beleving van de brussen na te gaan. Door de korte periode was het onmogelijk om een volledig kwalitatief onderzoek te kunnen realiseren maar werden er wel thematische analyses uitgevoerd.

Resultaten

Vertrekkende vanuit de onderzoeksvragen worden de analyses van het kwantitatieve en het kwalitatieve onderzoek besproken. Het huidige onderzoek is in de eerste plaats een kwantitatief onderzoek waarin via gepaarde *t*-toetsen de verschillen in interacties, sociale en emotionele probleemoplossing, kwaliteit van de relatie en dagelijkse uitwisselingen tussen brussen en hun broer/zus met een beperking en deze zonder een beperking worden nagegaan. Tevens worden via correlatieanalyses de verbanden tussen de wederkerige en complementaire interacties van brussen en hun inter- en intrapersoonlijke ontwikkeling onderzocht. Afsluitend wordt het kwalitatief onderzoek besproken, waarbij de data deze keer via thematische analyse wordt onderzocht.

Kwantitatief onderzoek

Beschrijvende statistiek. Tabel 2 bevat de beschrijvende statistiek betreffende de subschalen van het interview, de Sibling Relationship Questionnaire (SRQ), de Hypothetical Relationship Picture Task (HPRT) en het dagboek. De gemiddelden en de standaarddeviaties worden weergegeven, zowel voor de brusrelatie als voor de broer-zusrelatie.

Wederkerige en complementaire interacties. Vanuit de eerste onderzoeksvraag worden verschillen in de wederkerige en de complementaire interacties tussen brussen en hun broer/zus met een beperking en brussen en hun broer/zus zonder een beperking nagegaan.

Onderzoeksvraag 1a: Zijn er verschillen in het aantal wederkerige en complementaire interacties tussen brussen en hun broer/zus met een beperking en brussen en hun broer/zus zonder een beperking?

De verschillen in de wederkerige en de complementaire interacties van brussen met hun broer/zus met een beperking en deze zonder een beperking worden nagegaan via gepaarde *t*-toetsen. Hierbij wordt het gerapporteerd gemiddeld aantal wederkerige

en complementaire interacties in de brusrelatie vergeleken met het gerapporteerd gemiddeld aantal wederkerige en complementaire interacties in de broer-zusrelatie. Deze gemiddelden vinden we terug in Tabel 2. Uit de *t*-toetsen blijkt dat er geen significante verschillen zijn in zowel de wederkerige als de complementaire interacties tussen de brusrelatie en de broer-zusrelatie, respectievelijk $t(7) = -0.53$, n.s. en $t(7) = 1.00$, n.s. De hypothese dat brussen meer complementaire interacties met hun broer/zus met een beperking vertonen, wordt dus niet bevestigd.

Tabel 2 Gemiddelden (*M*), standaarddeviaties (*SD*) en *t*-waarden (*t*) voor de subschalen van het interview, de SRQ, de HRPT en het dagboek.

	brusrelatie		broer-zusrelatie		<i>t</i> ^a
	M	SD	M	SD	
Interview					
Wederkerige interacties	2.87	1.25	3.37	1.68	-0.53
Complementaire interacties	1.62	1.19	1.12	0.83	1.00
Sibling Relationship Questionnaire					
Warmte	3.10	0.57	2.70	0.71	0.96
Rivaliteit	2.89	0.31	2.95	0.43	-0.50
Conflict	2.75	1.04	2.86	1.12	-0.23
Wederzijds respect	2.79	0.88	2.27	0.55	1.23
Domineren	2.37	0.52	1.96	0.37	1.45
Gedomineerd worden	2.25	0.94	2.25	0.66	0.00
Hypothetical Relationship Picture Task					
Emotionele steun	1.75	1.67	2.00	1.60	-0.55
Wederzijds engagement	0.62	0.92	0.62	0.74	0.00
Instrumentele steun	4.37	1.06	2.62	1.77	2.97*
HRPT totale score	2.25	0.79	1.75	0.61	2.05
Dagboek					
Gelukkige uitwisselingen	10	5.10	8.50	6.32	0.93
Ongelukkige uitwisselingen	1.44	1.45	1.12	1.53	0.38

Noot: N=8, *. $p < .05$.

^a $df = 7$.

Intrapersoonlijke ontwikkeling. Vanuit de tweede onderzoeksvraag wordt de intrapersonlijke ontwikkeling van de brussen nagegaan.

Onderzoeksvraag 2a: Zijn er verschillen in de aard van de sociale en emotionele probleemoplossing in de brusrelatie en deze in de gewone broer-zusrelatie?

De verschillen betreffende de sociale en emotionele probleemoplossing van brussen worden onderzocht via gepaarde *t*-toetsen. Zo worden de gemiddelden van de subschalen van de HPRT van de brusrelatie vergeleken met deze van de broer-zusrelatie. De *t*-toetsen tonen enkel een significant verschil aan met betrekking tot instrumentele steun, respectievelijk $t(7) = 2.97, p < .05$. De brussen verlenen meer instrumentele steun aan hun broer/zus met een beperking ($M = 4.37$) dan aan hun broer/zus zonder een beperking ($M = 2.62$).

Daarenboven zijn ook enkele tegenstrijdige verbanden gevonden in de intercorrelaties van de subschalen van de HRPT, zoals afgebeeld in Tabel 3 en 4. Zo wordt een positief verband gevonden tussen ‘emotionele steun’ en ‘wederzijds engagement’ in de brusrelatie ($r = 0.30, n.s.$). Terwijl er in de broer-zusrelatie een negatief verband wordt aangetroffen tussen deze twee ($r = -0.60, n.s.$).

Onderzoeksvraag 2b: Is er een verband tussen de wederkerige en complementaire interacties en de sociale en emotionele probleemoplossing van brussen?

Het verband tussen de interacties van brussen en hun sociale en emotionele probleemoplossing wordt onderzocht door middel van correlatieanalyses. Ook hier wordt gekeken of er verschillen zijn tussen de brusrelatie en de gewone broer-zusrelatie. In Tabel 5, die de Pearson correlatiecoëfficiënten bevat, wordt er noch in de brusrelatie noch in de broer-zusrelatie een significant verband gevonden tussen de wederkerige interacties van de brus en zijn sociale en emotionele probleemoplossing. De hypothese dat de ‘wederkerige interacties’ positief gecorreleerd zijn met ‘emotionele steun’, ‘wederzijds engagement’ en ‘instrumentele steun’ wordt dus niet bevestigd.

Tabel 3 Intercorrelaties van de studievariabelen in de brusrelatie (N=8)

Variabelen	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. SRQ warmte	-											
2. SRQ rivaliteit	-.04	-										
3. SRQ conflict	-.31	-.18	-									
4. SRQ wederzijds respect	.90**	-.27	.01	-								
5. SRQ domineren	-.38	-.07	.13	-.33	-							
6. SRQ gedomineerd worden	.22	-.64	.21	.44	.40	-						
7. HRPT emotionele steun	.06	-.43	.17	.36	-.21	.08	-					
8. HRPT wederzijds engagement	.12	.43	-.15	.07	-.56	-.43	.30	-				
9. HRPT instrumentele steun	-.08	.65	.10	-.21	.31	-.20	-.26	.46	-			
10. HRPT totale score	.05	.15	.11	.19	-.22	-.20	.70	.80*	.44	-		
11. Dagelijkse gelukkige uitwisselingen	.40	.62	-.72*	.07	-.02	-.39	-.40	.00	.13	-.22	-	
12. Dagelijkse ongelukkige uitwisselingen	-.47	-.60	.67	-.20	.07	.45	.11	-.18	-.21	-.09	-.94**	-

*, $p < .05$, **, $p < .01$

Tabel 4 Intercorrelaties van de studievariabelen in de broer-zusrelatie (N=8)

Variabelen	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. SRQ warmte	-											
2. SRQ rivaliteit	-.02	-										
3. SRQ conflict	-.88*	.00	-									
4. SRQ wederzijds respect	.70*	.04	-.58	-								
5. SRQ domineren	-.28	-.36	-.07	-.36	-							
6. SRQ gedomineerd worden	.07	.15	-.17	.40	.11	-						
7. HRPT emotionele steun	.03	-.56	.05	.48	-.24	.36	-					
8. HRPT wederzijds engagement	.19	.32	-.13	-.01	.11	.02	-.60	-				
9. HRPT instrumentele steun	-.16	.67	.34	-.22	-.74*	-.23	-.30	-.09	-			
10. HRPT totale score	-.02	.29	.32	.21	-.88**	.10	.43	-.03	.74*	-		
11. Dagelijkse gelukkige uitwisselingen	.62	.02	-.33	.34	-.17	-.19	-.17	.26	-.13	-.17	-	
12. Dagelijkse ongelukkige uitwisselingen	-.81*	.23	.71*	-.90**	.26	-.44	-.58	.11	.36	-.11	-.34	-

*, $p < .05$, **, $p < .01$

Er wordt wel een negatief verband aangetroffen tussen de complementaire interacties en een subschaal van de sociale en emotionele probleemoplossing van de brussen, namelijk ‘wederzijds engagement’ ($r = -0.83, p < .05$). Dit is enkel van toepassing op de broer-zusrelatie. Bovendien wordt in de brusrelatie een licht positief verband gevonden tussen deze twee variabelen ($r = 0.11, n.s.$).

Tabel 5 *Correlatiecoëfficiënten van wederkerige en complementaire interacties en de subschalen van de SRQ, de HRPT en het dagboek (N=8).*

	Wederkerige interacties		Complementaire interacties	
	brusrelatie	broer-zusrelatie	brusrelatie	broer-zusrelatie
SRQ				
Warmte	.77*	.76*	-.00	-.46
Rivaliteit	-.41	.39	.46	.13
Conflict	-.46	-.52	-.22	.51
Wederzijds respect	.62	.59	-.02	-.16
Domineren	-.29	-.36	-.44	-.49
Gedomineerd worden	.27	.11	-.42	.09
HRPT				
Emotionele steun	.12	-.26	-.05	.43
Wederzijds engagement	.08	.58	.11	-.83*
Instrumentele steun	-.18	.10	.54	-.33
Dagboek				
Gelukkige uitwisselingen	.13	.78*	.47	-.23
Ongelukkige uitwisselingen	-.20	-.49	-.39	.10

*, $p < .05$

Naast dit verschil zijn er nog enkele, niet-significante maar wel interessante, discrepanties in de richting van de verbanden tussen de complementaire interacties en de subschalen van de HRPT op te merken. De richting van de verbanden is namelijk op alle subschalen anders naargelang het gaat over de brusrelatie versus de broer-zusrelatie. Zo correleren deze interacties zeer licht maar negatief met ‘emotionele steun’ in de brusrelatie ($r = -0.05, n.s.$) en positief met deze subschaal in de broer-zusrelatie ($r = 0.43, n.s.$). Met betrekking tot het verband met ‘instrumentele steun’ wordt net het

omgekeerde gezien. Deze subschaal correleert positief met de ‘complementaire interacties’ in de brusrelatie ($r = 0.54$, n.s.) en negatief in de broer-zusrelatie ($r = -0.33$, n.s.).

Interpersoonlijke ontwikkeling. Vanuit de derde onderzoeksvraag wordt de interpersoonlijke ontwikkeling van de brus nagegaan.

Onderzoeksvraag 3a: Zijn er verschillen tussen de kwaliteit van de brusrelatie en die van de gewone broer-zusrelatie?

De verschillen betreffende de kwaliteit van de brusrelatie en die van de broer-zusrelatie worden onderzocht via gepaarde *t*-toetsen die de gemiddelde scores op de verschillende subschalen van de SRQ met betrekking tot de brusrelatie vergelijken met deze scores in de broer-zusrelatie. Er worden geen significante verschillen waargenomen.

In Tabel 3 en 4, die de intercorrelaties weergeeft, wordt wel een verschil waargenomen. In de broer-zusrelatie wordt een negatief verband gevonden tussen ‘warmte’ en ‘conflict’ ($r = -0.88$, $p < .05$). Dit verband is niet significant in de brusrelatie ($r = -0.31$, n.s.).

Bovendien worden nog enkele, niet-significante maar wel interessante, discrepanties in de richting van de verbanden tussen de subschalen van de SRQ opgemerkt. Zo wordt in de broer-zusrelatie een negatief verband opgemerkt tussen ‘wederzijds respect’ en ‘conflict’ ($r = -0.58$, n.s.). Tegenovergesteld is er amper een verband te zien tussen deze twee in de brusrelatie ($r = 0.01$, n.s.). Bovendien wordt in de broer-zusrelatie een licht positief verband waargenomen tussen ‘rivaliteit’ en ‘gedomineerd worden’ ($r = 0.15$, n.s.), terwijl dit verband negatief is in de brusrelatie ($r = -0.64$, n.s.). Ten slotte kan er een licht positief verband gezien worden tussen ‘domineren’ en ‘wederzijds engagement’ in de broer-zusrelatie ($r = 0.11$, n.s.). In de brusrelatie kan er een negatief verband worden aangetroffen tussen deze twee subschalen ($r = -0.56$, n.s.).

Onderzoeksvraag 3b: Zijn er verschillen tussen de dagelijkse uitwisselingen van brussen met hun broer/zus met een beperking en deze zonder een beperking?

De verschillen tussen de dagelijkse uitwisselingen van brussen met hun broer/zus met een beperking en deze zonder een beperking worden eveneens via gepaarde *t*-toetsen onderzocht. Het gemiddeld aantal gelukkige dagelijkse uitwisselingen tussen de brus en zijn broer/zus met een beperking wordt vergeleken met deze uitwisselingen tussen de brus en zijn broer/zus zonder een beperking. Hierbij wordt geen significant verschil aangetroffen. Ook de *t*-toets die het gemiddeld aantal ongelukkige dagelijkse uitwisselingen tussen de brus en zijn broer/zus met een beperking en deze zonder een beperking vergelijkt, geeft geen significant verschil aan.

In de intercorrelaties, in Tabel 3 en 4, wordt wel een verschil waargenomen. Er wordt een negatief verband gevonden in de brusrelatie tussen ‘dagelijkse gelukkige uitwisselingen’ en ‘dagelijkse ongelukkige uitwisselingen’ ($r = -0.94, p < .01$). Dit verband is niet significant in de broer-zusrelatie ($r = -0.34, n.s.$).

Onderzoeksvraag 3c: Is er een verband tussen de kwaliteit van de brusrelatie en de dagelijkse uitwisselingen van brussen? Is dit verband er in de broer-zusrelatie? En is er een verschil tussen beide relaties?

De intercorrelaties betreffende de brusrelatie, die worden teruggevonden in Tabel 3, wijzen op een significant negatief verband tussen ‘conflict’ en ‘gelukkige dagelijkse uitwisselingen’ ($r = -0.72, p < .05$).

In de broer-zusrelatie geven de intercorrelaties, die afgebeeld worden in Tabel 4, een negatieve correlatie aan. Dit wordt gezien tussen zowel ‘warmte’ als ‘wederzijds respect’ en ‘ongelukkige dagelijkse uitwisselingen’ ($r = -0.81, p < .05$; $r = -0.90, p < .01$). Bovendien wordt een positieve correlatie gevonden tussen ‘conflict’ en ‘ongelukkige dagelijkse uitwisselingen’ ($r = 0.71, p < .05$).

Naast de bovenstaande verschillen tussen de brusrelatie en de gewone broer-zusrelatie in sterkte van de correlaties, worden ook verschillen in de richting van de correlaties opgemerkt. Ondanks het gegeven dat deze correlaties niet significant zijn,

zijn ze toch het vermelden waard. In de brusrelatie is ‘rivaliteit’ negatief gecorreleerd met ‘dagelijkse ongelukkige uitwisselingen’ ($r = -0.60$, n.s.) en in de broer-zusrelatie is het positief gecorreleerd met ‘dagelijkse ongelukkige uitwisselingen’ ($r = 0.23$, n.s.). Tevens is er in de brusrelatie een niet-significant positief verband tussen ‘gedomineerd worden’ en ‘ongelukkige dagelijkse uitwisselingen’ ($r = 0.45$, n.s.). Ook in de broer-zusrelatie zien we een niet-significant negatief verband tussen ‘gedomineerd worden’ en ‘ongelukkige dagelijkse uitwisselingen’ ($r = -0.44$, n.s.).

Onderzoeksvraag 3d: Is er een verband tussen wederkerige of complementaire interacties en de variabelen van de broer/zusrelatie? En is er een verschil tussen de brusrelatie en de broer-zusrelatie?

Of één van de interacties, wederkerige of complementaire, sterker gecorreleerd is met de variabelen van de broer/zusrelatie wordt via een correlatieanalyse nagegaan. Tabel 5 bevat de Pearson correlatiecoëfficiënten. Hieruit blijkt dat de gerapporteerde ‘wederkerige interacties’ zowel in de brusrelatie als in de broer-zusrelatie positief gerelateerd zijn met beoordelingen van ‘warmte’ ($r = 0.77$, $p < .05$; $r = 0.76$, $p < .05$). Deze bevinding is de enige die de onderzoekshypothese bevestigt. Het is wel opvallend dat er verwacht wordt dat ‘gedomineerd worden’ negatief correleert met wederkerige interacties terwijl er hier zowel in de brusrelatie als in de broer-zusrelatie een licht positief, maar wel geen significant verband wordt aangetroffen ($r = 0.27$, n.s., $r = 0.11$, n.s.).

Er worden wel verschillen tussen de brusrelatie en de broer-zusrelatie opgemerkt met betrekking tot de richting van het verband. Ook al zijn deze verbanden niet significant, toch zijn ze het vermelden waard. In deze studie werd een negatieve correlatie verwacht tussen ‘rivaliteit’ en ‘wederkerige interacties’, wat in de brusrelatie bevestigd wordt ($r = -0.41$, n.s.). Maar in de broer-zusrelatie wordt een positief verband aangetroffen ($r = 0.39$, n.s.).

Verder worden met betrekking tot de complementaire interacties ook enkele tegengestelde verbanden gevonden in beide relaties. Zo is het verband met ‘conflict’ licht negatief in de brusrelatie ($r = -0.22$, n.s.), maar positief in de broer-zusrelatie ($r = 0.51$, n.s.). Vervolgens zien we een negatief verband tussen ‘gedomineerd worden’ en

complementaire interacties in de brusrelatie ($r = -0.42$, n.s.) en een licht positief verband tussen deze twee in de broer-zusrelatie ($r = 0.09$, n.s.).

Onderzoeksvraag 3e: Is er een verband tussen wederkerige of complementaire interacties en de dagelijkse uitwisselingen van brussen? En is er een verschil tussen de brusrelatie en de broer-zusrelatie?

Als laatste wordt via correlatieanalyses onderzocht of één van de interacties, wederkerige of complementaire, sterker gecorreleerd is met de dagelijkse uitwisselingen tussen de brus en zijn broer/zus met een beperking en deze zonder een beperking en of er hier een verschil is tussen de brusrelatie en de broer-zusrelatie. De Pearson correlaties geven een positief verband weer in de broer-zusrelatie tussen de ‘wederkerige interacties’ en de ‘gelukkige dagelijkse uitwisselingen’, zoals gemeten via de dagboekstudie ($r = 0.78$, $p < .05$). Dit verband komt overeen met de verwachtingen die positieve correlaties voorspelden doordat wederkerige interacties gelukkige dagelijkse uitwisselingen bevorderen en vergemakkelijken.

Het vermoeden dat de ‘complementaire interacties’ positief correleren met ‘ongelukkige dagelijkse uitwisselingen’ en negatief samenhangen met ‘gelukkige dagelijkse uitwisselingen’ wordt niet bevestigd. Er wordt wel een verschil tussen de brusrelatie en de broer-zusrelatie opgemerkt in de richting van het verband tussen deze twee variabelen. Zo wordt een negatief verband aangetroffen in de brusrelatie ($r = -0.39$, n.s.), terwijl in de broer-zusrelatie amper een verband wordt aangetroffen ($r = 0.10$, n.s.). Deze verbanden zijn echter niet significant, maar wijzen op een verschil in beide relaties.

Onderzoeksvraag 4: Is er een verband tussen de intra- en de interpersoonlijke ontwikkeling van brussen?

Er wordt een samenhang geobserveerd tussen de intra- en de interpersoonlijke ontwikkeling van de brussen. In Tabel 4 treffen we een negatieve correlatie aan tussen de component ‘domineren’ van de broer-zusrelatie en ‘instrumentele steun’ ($r = -0.74$,

$p < .05$). Tevens correleert de component ‘domineren’ ook met de ‘totaalscore HRPT’ ($r = -0.88, p < .01$). Deze beide correlaties betreffen enkel de broer-zusrelatie.

Bovendien worden ook verscheidene tegengestelde, niet-significante maar wel belangwekkende verbanden gevonden in de brusrelatie en de gewone broer-zusrelatie. Zo werd hierboven vermeld dat de component ‘domineren’ negatief correleert met ‘instrumentele steun’ in de broer-zusrelatie ($r = -0.74, p < .05$). In de brusrelatie wordt hiertussen een omgekeerd, positief verband gevonden ($r = 0.31, n.s.$).

Verder is de richting van het verband tussen zowel ‘domineren’ als ‘gedomineerd worden’ en ‘wederzijds engagement’ negatief in de brusrelatie ($r = -0.56, n.s.; r = -0.43, n.s.$), terwijl deze beide verbanden amper correleren in de broer-zusrelatie ($r = 0.11, n.s.; r = 0.02, n.s.$). Ten slotte is de richting van het verband negatief tussen ‘ongelukkige dagelijkse uitwisselingen’ en ‘emotionele steun’ in de broer-zusrelatie ($r = -0.58, n.s.$), terwijl er in de brusrelatie een licht positief verband wordt gevonden ($r = 0.11, n.s.$).

Kwalitatief onderzoek

In het huidig onderzoek ligt de klemtoon op het kwantitatief onderzoek. Toch werd de data ook ruimer onderzocht via een thematische analyse.

Wederkerige en complementaire interacties. De eerste onderzoeksvraag omtrent de verschillen van de wederkerige en complementaire interacties tussen brussen en hun broer/zus met een beperking en brussen en hun broer/zus zonder een beperking wordt ook via thematische analyses nagegaan.

Onderzoeksvraag 1a: Zijn er verschillen in het aantal wederkerige en complementaire interacties tussen brussen en hun broer/zus met een beperking en brussen en hun broer/zus zonder een beperking?

Uit de kwantitatieve analyses blijkt dat er geen significant verschil is tussen de complementaire interacties in de brusrelatie en de broer-zusrelatie, hoewel de brussen wel verschillen rapporteerden. Zo blijkt uit de rapportages in het dagboek dat brussen meer hulp bieden aan hun broer/zus met een beperking, dan aan hun broer/zus zonder

een beperking. Tevens duiden de brussen tijdens het gesprek ‘raad geven’ meer aan bij hun broer/zus met een beperking dan bij hun gewone broer/zus.

Bij het nauwkeurig analyseren van de SRQ wordt een gelijkaardig gegeven opgemerkt. Zo blijkt uit de antwoorden op de vragen die iets meer vertellen over complementaire interacties, dat deze interacties meer plaatsvinden in de brusrelatie dan in de broer-zusrelatie. Het betreft de volgende vragen: ‘Hoe dikwijls toon je aan je broer/zus hoe iets gedaan moet worden, als deze niet weet hoe het moet?’, ‘Hoe dikwijls help je jouw broer/zus met dingen die hij/zij niet alleen kan?’, ‘Hoe dikwijls leer je aan je broer/zus dingen die hij/zij niet wist?’.

Vervolgens wordt een asymmetrische rolverdeling waargenomen bij de brus die jonger is dan haar zus met een beperking. Hierbij spreken we van een rolomkering waarbij de jongere zus de dominante rol opneemt.

“Vooral vroeger hielp ik haar veel, toen kon ze zich niet zelf aankleden en zo. Maar nu kan ze wel veel meer en help ik haar niet zoveel meer. Heel soms als ze iets niet kan, dan vraagt ze het.”

Als laatste wordt een verschil opgemerkt tussen het aantal wederkerige interacties van de brussen met een broer met het downsyndroom en de brus met een broer met autisme. Zo blijkt dat de brussen met een broer met het syndroom van Down dubbel zoveel wederkerige interacties hebben met hun broer in vergelijking met de brus met een broer met autisme.

Onderzoeksvraag 1b: *Zijn er verschillen in de inhoud van wederkerige en complementaire interacties tussen brussen en hun broer/zus met een beperking en brussen en hun broer/zus zonder een beperking?*

In de thematische analyses worden verschillen gevonden qua inhoud van de wederkerige interacties tussen de brusrelatie en de broer-zusrelatie. Zo rapporteren de brussen het thema ‘samen spelen’ als wederkerige interactie vaker in de brusrelatie dan in de broer-zusrelatie.

“Ik vind het leukste dat hij vaak spelletjes speelt. Hij gaat rapper zeggen: kom we gaan eens een spelletje spelen en mijn andere broers gaan zeggen: nee, ik ga tv kijken.”

“Ik beschouw haar als een vriendin omdat we ook veel met elkaar spelen. Gezelschapsspelletjes. En vroeger ook buiten. Toen wou ze altijd voetbal spelen en dan speelde ik mee.”

Dat spel een veel voorkomende wederzijdse interactie is in de brusrelatie, ziet men ook in de rapportages van het dagboek van de brussen. Hierbij geven vijf van de zeven brussen aan meer met hun broer/zus met een beperking te spelen dan met hun gewone broer/zus.

Bovendien blijkt uit het interview dat brussen rekening houden met de beperkte vaardigheden van hun broer/zus bij het selecteren van het soort spel.

“Gaan we Stratego spelen? Want dat kan ik niet spelen met mijn broer, dat is te moeilijk voor hem.”

Tevens wordt er nog een verschil opgemerkt in de wederkerige interactie tussen de brusrelatie en de broer-zusrelatie. Uit de volgende vragen blijkt dat brussen meer problemen vertellen aan hun broer/zus zonder een beperking dan aan deze met een beperking: ‘Wat voor soort problemen vertel je aan je broer/zus?’ en ‘Welke soort problemen vertelt hij/zij aan u?’. Deze problemen handelen voornamelijk over school of vrienden.

“Als ik een probleem heb op school met een vriendin.”

“Als ik dan problemen zeg dan gaat dat meestal over de dwaze leerkrachten van de muziekles.”

Net zoals in de interviews geven de brussen in hun dagboek ook aan dat ze hun problemen meer vertellen aan hun gewone broer/zus dan aan hun broer/zus met een beperking.

Het laatste verschil qua inhoud van de wederkerige interacties tussen de brusrelatie en de broer-zusrelatie betreft twee gesloten vragen in het dagboek, waarbij wordt gevraagd of de brus zijn/haar broer/zus heeft opgevrolijkt en of zijn/haar broer/zus haar/hem heeft opgevrolijkt. Hieruit blijkt dat vijf van de zes brussen die dit rapporteerden hun broer/zus met een beperking meer opvrolijken dan hun broer/zus zonder een beperking. Vier van de vijf brussen worden zelf ook opgevrolijkt door deze broer/zus met een beperking. In de broer-zusrelatie wordt dit ‘opvrolijken’ en ‘opgevrolijkt worden’ maar bij twee brussen gerapporteerd.

Intrapersoonlijke ontwikkeling. De tweede onderzoeksvraag heeft betrekking op de intrapersoonlijke ontwikkeling van de brussen.

Onderzoeksvraag 2a: Zijn er verschillen in de aard van de sociale en emotionele probleemoplossing in de brusrelatie en deze in de gewone broer-zusrelatie?

In de kwantitatieve analyses wordt een significant verschil gevonden in het verlenen van instrumentele steun. Hieruit blijkt dat de brussen meer instrumentele steun verlenen aan hun broer/zus met een beperking. Deze bevinding wordt in thematische analyses bevestigd. In het dagboek duiden zes brussen ‘raad geven’ aan als soort gesprek. Vijf van de zes brussen duiden dit meer aan bij hun broer/zus met een beperking dan bij hun gewone broer/zus. Naast ‘raad geven’ is ‘hulp bieden’ ook een vorm van instrumentele steun. Alle brussen geven aan hulp te verlenen aan hun broer/zus met een beperking. Zes van de acht brussen duiden dit meer aan in het dagboek omtrent de broer/zus met een beperking dan in het dagboek omtrent de broer/zus zonder een beperking.

Interpersoonlijke ontwikkeling. Binnen de derde onderzoeksvraag wordt de interpersoonlijke ontwikkeling van de brussen nagegaan.

Onderzoeksvraag 3a: Zijn er verschillen tussen de kwaliteit van de brusrelatie en die van de gewone broer-zusrelatie?

Via kwantitatieve analyses worden geen significante verschillen aangetoond tussen de kwaliteit van de brusrelatie en de gewone broer-zusrelatie. Toch zien we in Tabel 2, die de beschrijvende statistiek weergeeft, dat er meer warmte en wederzijds respect is in de brusrelatie dan in de broer-zusrelatie. In de kwalitatieve analyse worden enkele thema's aangehaald met betrekking tot deze twee subschalen van de SRQ die dit verschil confirmeren.

Zo rapporteren brussen in de semigestructureerde interviews en in het dagboek vaker gevoelens van trots ten opzichte van hun broer/zus met een beperking dan ten opzichte van hun broer/zus zonder een beperking.

“Ik vind het belangrijkste aan haar dat ze eigenlijk wel veel kan en dat ze veel vrienden heeft. En ze is nu gestart met de zwemclub en dat is ook bij de gewone mensen en zo.”

“Dat hij eigenlijk op een gewone school zit. Inclusief onderwijs en op onze school. En dat hij veel vrienden heeft, dat vind ik wel speciaal.”

“Ik kan dingen over mijn broer vertellen die andere kinderen niet kunnen vertellen.”

“Vandaag kreeg hij zijn rapport en ik ben heel trots op hem.”

Verder valt het op dat brussen veel meer neerpennen bij de laatste open vraag in het dagboek met betrekking tot hun broer/zus met een beperking dan deze over hun broer/zus zonder een beperking. Hierbij schrijven ze uitingen van affectie ten opzichte van hun broer/zus met een beperking.

“Ik vind hem heel lief.”

“Hij heeft mij veel knuffels gegeven.”

“Ik vind het leuk om met hem door het leven te gaan, en hem de weg te wijzen.”

Naast uitingen van affectie uiten ze ook negatieve gevoelens waarbij de brussen aangeven dat het niet altijd even gemakkelijk is voor hen om een broer/zus met een beperking te hebben.

“Ze zaagt veel en doet ambetant.”

“Het is moeilijk om met hem om te gaan.”

“Hij werd direct boos om alles en dat was voor niks nodig. En hij deed heel de tijd lastig.”

Daarnaast wordt in de SRQ ook nog een opmerkelijk verschil gevonden tussen de brusrelatie en de broer-zusrelatie. Zo geven vijf van de acht brussen aan dat hun broer/zus met een beperking meer aandacht krijgt of beter behandeld wordt door hun ouders, terwijl maar één brusje dat zegt over haar broer/zus zonder een beperking.

Onderzoeksvraag 3b: *Zijn er verschillen tussen de dagelijkse uitwisselingen van brussen met hun broer/zus met een beperking en deze zonder een beperking?*

In het dagboek wordt er een verschil opgemerkt in het ruziemaken. Vijf van zeven brussen die rapporteren dat ze ruziemaken, geven aan dit meer te doen met hun broer/zus zonder een beperking dan met hun broer/zus met een beperking.

Discussie

Bespreking resultaten

In dit onderzoek werden de interactieverschillen tussen de brusrelatie en de broer-zusrelatie en het verband met de intra- en interpersoonlijke ontwikkeling van de brussen onderzocht binnen één gezin. De beperkingen van het kwantitatief onderzoek werden deels opgevangen door het gebruik van kwalitatief onderzoek. Op deze manier konden we de beleving van de brussen omtrent hun broer-zusrelaties nog beter in kaart brengen en de aard van dit sociaal en complex fenomeen beter begrijpen (Rusinová, Pochard, Kentish-Barnes, Chaize, & Azoulay, 2009). Uit de kwantitatieve analyse van de kleine steekproef kunnen doorgaans weinig significante verbanden worden afgeleid. Maar de verbanden die worden voorspeld, worden wel vaak bevestigd in de kwalitatieve analyses.

Wederkerige interacties. Uit huidig onderzoek blijkt dat brussen met een broer met het syndroom van Down dubbel zoveel wederkerige interacties hebben met hun broer in vergelijking met de brus met een broer met autisme. Dit kan worden verklaard doordat kinderen met autisme een beperkt repertorium van sociale gedragingen hebben (Knott et al., 1995).

Naast dit verschil in het aantal wederkerige interacties zijn er in de thematische analyses van het huidig onderzoek ook verschillen aangetoond omtrent de inhoud van de wederkerige interacties tussen brussen en hun broer/zus met een beperking en brussen en hun gewone broer/zus. Dit werd reeds in verscheidene onderzoeken aangegeven (Dallas et al., 1993; Hannah & Midlarsky, 2005; Knott et al., 1995; Lobato et al., 1991; McHale & Gamble, 1989). Uit de resultaten blijkt dat de wederkerige interacties in de brusrelatie meer uit spel bestaan dan in de broer-zusrelatie. Dit komt overeen met het gegeven dat brussen zich meer engageren in sociaal spel (Lobato et al., 1991).

Bovendien vertellen brussen meer problemen aan hun gewone broer/zus dan aan deze met een beperking. Een mogelijke verklaring hiervoor is het feit dat de meeste broers en/of zussen met beperking uit deze studie minder intellectuele mogelijkheden

hebben en niet zo communicatief zijn in vergelijking met de gewone broers en/of zussen. Een andere mogelijke verklaring is dat de meeste broers en/of zussen met een beperking in dit onderzoek jonger zijn en de gewone broers en/of zussen ouder zijn dan de brus, waardoor ze gemakkelijker aan hen raad gaan vragen omtrent hun probleem.

Als laatste verschil qua inhoud van de wederkerige interacties tussen de brusrelatie en de broer-zusrelatie blijkt dat brussen en hun broer/zus met een beperking elkaar meer opvrolijken dan brussen en hun gewone broer/zus. Elkaar opvrolijken hangt vermoedelijk samen met een positieve broer-zusrelatie en dus ook met warmte. In de brusrelaties zijn de gemiddelde waarden van ‘warmte’ en ‘wederzijds respect’ hoger, maar niet significant hoger, dan in de gewone broer-zusrelatie. Nochtans bleek reeds uit verscheidene studies dat er meer warmte is in de brusrelaties dan in de gewone broer-zusrelaties (McHale & Gamble, 1989; Fisman et al., 1996).

Complementaire interacties. De veronderstelling dat brussen meer complementaire interacties vertonen met hun broer/zus met een beperking dan met hun broer/zus zonder een beperking vloeide voort uit het onderzoek van Dallas et al. (1993). Deze veronderstelling werd niet bevestigd in het kwantitatief onderzoek. In het kwalitatief onderzoek werden via thematische analyses echter wel verschillen opgemerkt. Uit de data van de SRQ en het dagboek blijkt dat brussen meer hulp bieden en meer raad geven aan hun broer/zus met een beperking. Deze gegevens wijzen op een groter aantal complementaire interacties in de brusrelatie. Dit kan samenhangen met het gegeven dat brussen meer opvoedend gedrag vertonen in interacties dan niet-brussen (Dallas et al., 1993; Lobato et al., 1991). Volgens Dallas et al. (1993) is dit te wijten aan het feit dat kinderen met een beperking een grotere passiviteit en minder assertiviteit vertonen dan kinderen zonder beperking. In het huidige onderzoek kan dit grotendeels verklaard worden door het feit dat zes van de acht brussen ouder zijn dan hun broer/zus met een beperking. Oudere broers en/of zussen hebben immers een machtsvollere en dominantere rol in relatie tot hun jongere broers en/of zussen (Stoneman, 2001).

Naast verschillen in de complementaire interacties wordt in dit huidige onderzoek een asymmetrische rolverdeling waargenomen bij de brus die jonger is dan haar zus met een beperking. Deze rolomkering, waarbij de jongere brus een dominante rol opneemt, bevestigt wat men terugvindt in de literatuur, namelijk dat brussen vaak de dominante

rol opnemen binnen een brusrelatie (Caro & Derevensky, 1997; Knott et al., 1995), ook als men de jongere broer/zus is (Stoneman, 2005).

Ten slotte proberen oudere brussen de beperkte vaardigheden van hun broer/zus te compenseren door activiteiten te selecteren waaraan deze broer/zus gemakkelijk kan deelnemen (Stoneman, 2001). Dit werd duidelijk in de gesprekken met de brussen. Op het einde van het onderzoek werd een gezelschapspel gespeeld met de brus en dan vertelden de meeste brussen wat ze wel en niet speelden met hun broer/zus met een beperking, omwille van de moeilijkheden die dit met zich meebracht.

Intrapersoonlijke ontwikkeling. Uit het kwantitatief onderzoek blijkt dat brussen significant meer instrumentele steun verlenen aan hun broer/zus met een beperking dan aan hun gewone broer/zus. Dit werd bevestigd in het kwalitatief onderzoek. Hier geven brussen aan meer raad te geven en hulp te bieden aan de broer/zus met een beperking. Deze gegevens kunnen een invloed hebben op de intrapersonlijke ontwikkeling van de brus. Zo geven Lobato et al. (2005) aan dat brussen grotere competenties en sterkten kunnen ontwikkelen, bijvoorbeeld hulpvaardigheid. De oudere leeftijd van de brussen wordt als eerste mogelijke verklaring gezien. Een andere verklaring is het gegeven dat brussen voornamelijk complementaire interacties vertonen met hun broer/zus met een beperking (Dallas et al., 1993) waarin ze vaker de dominante rol, de rol van leerkracht innemen (Caro & Derevensky, 1997; Knott et al., 1995).

In tegenstelling tot wat werd verwacht, werd er zowel in de brusrelatie als in de broer-zusrelatie geen verband gevonden tussen de wederkerige interacties en de drie subschalen 'emotionele steun', 'wederzijds engagement' en 'instrumentele steun'. De meest waarschijnlijke verklaring vinden we in de kleine steekproef van dit onderzoek.

Alhoewel er geen verband werd gevonden bij de wederkerige interacties, wordt in de broer-zusrelatie wel een negatief verband aangetoond tussen de complementaire interacties en wederzijds engagement. Wanneer één van de twee kinderen met meer kennis in interactie treedt, zal er minder wederzijds engagement zijn tussen beiden. In de brusrelatie is er nauwelijks een verband gevonden tussen deze twee variabelen. In de brusrelatie treden voornamelijk complementaire interacties op (Dallas et al., 1993) waarin de brus vaker de dominante rol, de rol van leerkracht inneemt (Caro &

Derevensky, 1997; Knott et al., 1995). Tijdens deze interacties is het dus meer de standaard dat de brus de interacties leidt. De gewone broer/zus is meestal ouder dan de brus en zal vermoedelijk de leidinggevende positie innemen in de complementaire interacties. Wanneer de brus deze plaats inneemt, zal er minder wederzijdse engagement zijn.

Interpersoonlijke ontwikkeling. Er worden geen verschillen waargenomen tussen de kwaliteit van de brusrelatie en de gewone broer-zusrelatie. Toch blijkt er een verschil te zijn in de verbanden tussen de variabelen die de kwaliteit van de broer-zusrelatie meten. Er wordt namelijk enkel in de broer-zusrelatie een negatief verband gezien tussen warmte en conflict. Hoe meer warmte, hoe minder conflict of hoe meer conflict, hoe minder warmte. Dit verband is minder sterk in de brusrelatie. Nochtans bleek reeds uit verscheidene studies dat er meer warmte is in de brusrelaties dan in de gewone broer-zusrelaties (McHale & Gamble, 1989; Fisman et al., 1996). Als we kijken naar het kwalitatief onderzoek, dan sluit dit wel aan bij vorige studies en bevestigt het de hogere gemiddelden van warmte in de brusrelatie. Zo rapporteren brussen in de semigestructureerde interviews en in het dagboek vaker gevoelens van trots en uitingen van affectie ten opzichte van hun broer/zus met een beperking dan ten opzichte van hun broer/zus zonder een beperking. Bovendien geeft vijf van de acht brussen aan meer ruzie te maken met de broer/zus zonder een beperking dan met de broer/zus met een beperking. Deze bevinding bevestigt en kan eveneens verklaard worden door het gegeven dat er meer warmte is in de brusrelatie.

Ondanks het feit dat brussen meer uitingen van affectie rapporteren ten opzichte van hun broer/zus met een beperking, uiten ze ook meer negatieve gevoelens ten opzichte van deze broer/zus. Daarbij geven ze aan dat het niet altijd even gemakkelijk is voor hen om een broer/zus met een beperking te hebben. Dit sluit aan bij de bevinding dat vijf van de acht brussen aangeven dat hun broer/zus met een beperking meer aandacht krijgt of beter behandeld wordt door hun ouders. Dit wordt ook in andere studies geconfirmeerd, waar men aantoonde dat brussen minder aandacht krijgen van ouders en dat ze bovendien een grotere verantwoordelijkheid krijgen in het gezin in vergelijking met leeftijdsgenootjes (McHale & Gamble, 1989; Barr & McLeod, 2010).

Daarnaast worden nog enkele, niet-significante maar wel interessante, discrepanties in de richting van verbanden opgemerkt. Zo wordt in de broer-zusrelatie een licht positief verband waargenomen tussen rivaliteit en gedomineerd worden, terwijl dit verband negatief is in de brusrelatie. In de brusrelatie lijkt er tussen deze variabelen dus een negatief verband te bestaan, maar vermoedelijk moeten deze twee los van elkaar gezien worden. Eerst en vooral heeft rivaliteit in de brusrelatie waarschijnlijk meer te maken met de verhoogde aandacht van de ouders voor de broer/zus met een beperking (McHale & Gamble, 1989; Barr & McLeod, 2010). Daarnaast zullen ze waarschijnlijk sowieso minder gedomineerd worden aangezien ze zelf vaker de dominante rol opnemen in de brusrelatie (Caro & Derevensky, 1997; Knott et al., 1995).

Er wordt zowel in de brusrelatie als in de broer-zusrelatie een positief verband aangetoond tussen wederkerige interacties en warmte. Deze bevinding komt overeen met de studie van Karos et al. (2007). De andere verbanden die Karos et al. (2007) aantoonde, werden in dit onderzoek niet teruggevonden. Dit is vermoedelijk te wijten aan de kleine steekproef van dit onderzoek.

Het is wel opvallend dat verwacht werd dat 'gedomineerd worden' negatief zou correleren met wederkerige interacties, terwijl we hier in beide relaties een licht positief, maar wel geen significant, verband aantreffen. Brussen worden meer gedomineerd tijdens wederkerige interacties met hun broers en/of zussen in plaats van zelf te domineren. De brussen passen zich in een wederkerige interactie namelijk aan aan hun broer/zus met een beperking. Zo selecteren ze hun activiteiten naargelang de capaciteiten van hun broer/zus met een beperking (Stoneman, 2001).

Tevens worden enkele niet-significante maar wel interessante discrepanties in de richting van de verwachte verbanden gevonden tussen de brusrelatie en de broer-zusrelatie. Zo wordt de verwachte positieve richting van het verband tussen complementaire interacties en conflict gezien in de broer-zusrelatie, maar is de richting van dit verband negatief in de brusrelatie. Als verklaring blijkt uit onderzoek dat de rolomkering, waarmee brussen te maken hebben, zorgt voor minder broer-zusconflicten (Stoneman, 2001). Een alternatieve verklaring is dat brussen hun gevoelens van kwaadheid en agressie leren uiten in de gewone broer-zusrelatie, waarbij hun gewone broer/zus, in deze studie, vaak ouder is. Ze kunnen experimenteren met verschillende

manieren van omgaan met conflicten binnen een veilige, egalitaire context (Dallas et al., 1993). Dit gaan ze misschien eerder uitproberen bij hun gewone broer/zus om hun broer/zus met een beperking te sparen. De richting van het verband tussen complementaire interacties en gedomineerd worden, is negatief in de brusrelatie en amper positief in de broer-zusrelatie. Zoals uit onderzoek bleek, bestaat de brusrelatie voornamelijk uit complementaire interacties (Dallas et al., 1993) waarbij de brus een dominantere rol inneemt (Caro & Derevensky, 1997; Knott et al., 1995) en dus vermoedelijk ook minder gedomineerd wordt. Terwijl de brus in de gewone broer-zusrelatie deze rol minder opneemt en overlaat aan de oudere broer/zus.

Er is een verband gevonden tussen de wederkerige interacties en de gelukkige dagelijkse uitwisselingen. Dit wordt echter enkel in de broer-zusrelatie gezien en wordt ook door Karos et al. (2007) gevonden.

In de broer-zusrelatie is de richting van het verband tussen complementaire interacties en ongelukkige dagelijkse uitwisselingen zoals verwacht positief, nochtans niet significant. Opmerkelijk is de negatieve, niet-significante richting van het verband in de brusrelatie. Dit heeft vermoedelijk te maken met het feit dat er voornamelijk complementaire interacties plaatsvinden in de brusrelatie (Dallas et al., 1993), waardoor meer ongelukkige uitwisselingen zullen samenhangen met minder interactie, voornamelijk bij complementaire interacties.

Ten slotte wordt er een samenhang geobserveerd tussen de intra- en de interpersoonlijke ontwikkeling van brussen. Zo wordt in de broer-zusrelatie gezien dat hoe meer brussen hun gewone broer/zus domineren, hoe minder instrumentele steun ze aan hen verlenen. Dit kunnen we ruimer zien, want er wordt tevens een negatief verband gevonden in de broer-zusrelatie tussen domineren en de totaalscore van de HRPT. Dezelfde verklaring kan worden aangereikt, waarbij de brus minder sociale en emotionele probleemoplossing vertoont wanneer hij/zij zijn/haar gewone broer domineert. In de brusrelatie wordt net een positief, maar geen significant verband gevonden tussen domineren en instrumentele steun. Uit vorig onderzoek blijkt dat brussen vaak een dominantere rol innemen in de brusrelatie (Caro & Derevensky, 1997; Knott et al., 1995), terwijl in huidig onderzoek gevonden wordt dat brussen meer

instrumentele steun verlenen aan hun broer/zus met een beperking. De bovenstaande bevindingen kunnen deze samenhang verklaren.

Sterkten en beperkingen van het huidig onderzoek

Dit onderzoek heeft enkele beperkingen en sterkten, die hierna verder worden besproken.

Beperkingen. Een eerste beperking van dit onderzoek is de kleine steekproef. Hierdoor vergt het interpreteren van de statistische resultaten enige voorzichtigheid. Het is weliswaar een beperking die ook in andere studies met betrekking tot brussen vaak voorkomt (Caro & Derevensky, 1997; Dallas et al., 1993; El-Ghoroury & Romanczyk, 1999; Knott et al., 1995; Lobato et al., 1991). De moeilijkheden bij het rekruteren van een groot aantal brussen limiteert de analyses van meer interactieve dimensies van een broer-zusrelatie. Dit blijft de grootste moeilijkheid binnen dergelijke onderzoeksthema's (Macks & Reeve, 2007). Het onderzoek kan dus moeilijk gegeneraliseerd worden en de kwantitatieve analyses moeten met enige bedachtzaamheid worden geïnterpreteerd. Een eerste suggestie voor toekomstig onderzoek dat hieruit voortvloeit, is een replicatie van het huidig onderzoek bij een grotere groep respondenten.

Een tweede beperking van dit onderzoek is dat de groep kinderen met een beperking die deelnamen aan dit onderzoek vrij heterogeen is. Er zijn in dit onderzoek met acht brussen vijf verschillende beperkingen aanwezig. Uit verscheidene onderzoeken bleek reeds dat de aard en de ernst van de beperking van de broer/zus met een beperking ook een effect hebben op de brusrelatie (Dyke et al., 2009; El-Ghoroury & Romanczyk, 1999; Hodapp & Urbano, 2007; Knott et al., 1995; Stoneman et al., 1987, 1989). Hieruit volgt een tweede suggestie voor toekomstig onderzoek, namelijk de onderzoeksgroep begrenzen tot kinderen met één en dezelfde beperking. Men creëert hierdoor de mogelijkheid om vanuit die populatie te kunnen generaliseren voor één type beperking.

Een derde beperking van dit onderzoek is dat de invloed van geboortevolgorde en geslacht op de broer-zusrelatie niet is onderzocht. Dit omwille van de te kleine steekproef. Uit onderzoek blijkt nochtans dat beide een rol spelen in de broer-zusrelatie (Barr & McLeod, 2010; Bellin & Rice, 2009; Dew et al., 2008; Hannah & Midlarsky,

2005; Macks & Reeve, 2007; Recchia et al., 2009). Ook de studie van Karos et al. (2007), waarop dit onderzoek gebaseerd is, behandelt de modererende invloed van geboortevolgorde en geslacht op de wederkerige en complementaire interacties, de relatiekwaliteit en de sociale en emotionele ontwikkeling van de kinderen. Een derde suggestie voor toekomstig onderzoek die hieruit voortvloeit, is het opnemen van deze twee modererende variabelen in nieuwe studies.

Een vierde beperking van deze studie is dat er maar één versie van de tekeningen bij de HRPT gebruikt wordt. Aangezien we enkel de tekeningen voor het vrouwelijk geslacht in ons bezit kregen, werden enkel deze gehanteerd. Dit werd genuanceerd via mondelinge uitleg tijdens de afname van de HRPT. Er werd vermeld dat de twee zussen bijvoorbeeld ook twee broers kunnen zijn. Een vierde suggestie voor verder onderzoek die hier naar boven komt, is het gebruikmaken van zowel de tekeningen voor de jongens als voor de meisjes.

Als laatste beperking zijn er enkele zaken op te merken omtrent het dagboek. Hierbij hebben drie kinderen weinig ingevuld over wat ze verteld en wat ze gedaan hadden met hun broer/zus. Één brusje had zelfs vijf dagen niets ingevuld ondanks de uitdrukkelijke vraag. Een mogelijke verklaring hiervoor is het moeilijk converseren in de brusrelatie door het niet verbaal communicatief zijn van de broer/zus met een beperking. Een alternatieve verklaring is de intensiviteit van deze opdracht, waarbij sommige brussen nonchalanter zijn in het invullen van dit dagboek. Een laatste suggestie die we hierbij kunnen verwoorden, is het dagboek reeds na één week te laten terugsturen zodat er meer controle is. Bovendien kunnen de ouders van de brussen aangesproken worden om het invullen van het dagboek te stimuleren.

Sterkten. Dit uniek onderzoeksproject heeft naast beperkingen zeker ook een sterke meerwaarde. De brusrelatie en de gewone broer-zusrelatie worden onderzocht binnen één gezin, zodat de focus sterker gericht is op de verschillen in de relatie tot de broer/zus met een beperking en de andere broer/zus. Doordat enkel gezinnen met een kind met een beperking worden opgenomen, wordt de gezinsinvloed gereduceerd. Zo zal het resultaat van het onderzoek een zuiverder beeld geven van de interacties met de broer/zus met een beperking en deze zonder een beperking.

Bovendien staat in het huidige onderzoek het perspectief van de brus centraal, in tegenstelling tot het perspectief van de ouders in verscheidene andere onderzoeken (Kilmer et al., 2008; Knott et al., 1995; Petalas et al., 2009).

Een andere sterkte van deze studie is de uitgebreidere en meer persoonlijke procedure. Tijdens de interviews werd een informele, vriendelijke stijl gehanteerd. Via een extra open vraag werd ruimte gelaten om brussen spontaan nog iets te laten vertellen over hun broer/zus. Bovendien werd extra informatie verkregen door op het einde van het bezoek een spel te spelen met de brus. Op die manier werd de mogelijkheid gecreëerd om de brus te observeren in contact met zijn/haar broer/zus. Dit gebeurde 'off the record'. De brus voelde hierdoor minder spanning en ervaarde het niet als een officieel gesprek. Ten slotte werd er ook ruimte voorzien voor creativiteit, zo konden ze vrijblijvend tekenen in hun dagboek en deze naar hartenwens personaliseren.

Verdere suggesties en implicaties voor toekomstig onderzoek

In dit onderzoek lag de nadruk op kwantitatieve analyses, aangezien het onderzoek gebaseerd was op dit van Karos et al. (2007). De gebruikte meetinstrumenten vergemakkelijkten dit kwantitatief onderzoek. Toch zou het zeker interessant zijn om het kwalitatief onderzoek, waarin hier enkel thematische analyses werden gebruikt, uit te breiden tot een volwaardig kwalitatief onderzoek. Hierbij kan de brus dan uitgebreider aan het woord gelaten worden, via meer open vragen, om zo nog een vollediger beeld te krijgen van de beleving van de brus.

Verder zou naast het opnemen van de modererende variabelen geboortevolgorde en geslacht, nog meer variabelen in rekening gebracht kunnen worden die de kwaliteit van de broer-zusrelatie kunnen beïnvloeden. Bijvoorbeeld andere familiekenmerken, zoals de opvoedingstijl van de ouders (Bellin & Rice, 2009).

Vervolgens werd in dit onderzoek enkel het perspectief van de brus in rekening gebracht. Nochtans gaat het om bidirectionele relaties en dus zou het voor toekomstig onderzoek boeiend kunnen zijn om ook het perspectief van de broer/zus met een beperking en deze zonder een beperking na te gaan. Dit kan een vollediger beeld geven van de interacties in en de kwaliteit van de broer-zusrelatie.

Bovendien werd in deze studie rekening gehouden met de huisvesting van de broer/zus met een beperking. Enkel kinderen die thuis verbleven, werden opgenomen in

deze studie. Toekomstig onderzoek zou ook de onderwijsvorm van de broer/zus met een beperking in rekening kunnen brengen. Het gegeven dat de broer/zus met een beperking inclusief onderwijs volgt en dus mogelijks op dezelfde school zit als de bruis kan een specifieke invloed hebben op de interacties in de bruisrelatie.

In dit onderzoek geeft de meerderheid van de bruisen aan dat hun broer/zus met een beperking meer aandacht krijgt of beter behandeld wordt door de ouders. Dit lijkt vanzelfsprekend, aangezien broers en/of zussen met een beperking extra noden hebben (Barr & McLeod, 2010). Toch willen we wijzen op het belang van continue aandacht van de ouders voor dit gevoel van bruisen.

Ten slotte is dit onderzoek beschrijvend van aard. Het gaat de verschillen na tussen de bruisrelatie en de broer-zusrelatie, maar biedt minder mogelijkheden naar de praktijk toe. Zo formuleert het geen advies naar ouders en families toe. We suggereren daarom een nood aan toekomstige studies die stappen uitwerken die gezinnen kunnen ondernemen om de broer-zusrelatie te ondersteunen.

Conclusie

Algemeen kan worden gesteld dat er interactieverschillen bestaan tussen de bruisrelatie en de broer-zusrelatie binnen één gezin. Zo blijkt uit dit onderzoek dat bruisen meer hulp bieden en meer raad geven aan hun broer/zus met een beperking. Deze verhoogde instrumentele steun wijst op meer complementaire interacties in de bruisrelatie. Bovendien bestaan de wederkerige interacties tussen bruisen en de broer/zus met een beperking meer uit spel dan deze interacties tussen bruisen en hun gewone broer/zus. Ten slotte wordt het negatief verband tussen de complementaire interacties en wederzijds engagement en het positief verband tussen de wederkerige interacties en gelukkige dagelijkse uitwisselingen alleen teruggevonden bij de gewone broer-zusrelaties. Deze vaststellingen zijn belangrijke aandachtspunten in het klinisch werk met gezinnen met een kind met een beperking.

Literatuurlijst

- Barr, J., & McLeod, S. (2010). They never see how hard it is to be me: Siblings' observations of strangers, peers and family. *International journal of speech-language pathology*, 12(2), 162-171.
- Bellin, M. H., & Rice, K. M. (2009). Individual, family, and peer factors associated with the quality of sibling relationships in families of youths with spina bifida. *Journal of family psychology*, 23(1), 39-47.
- Campbell, L. D., Connidis, I. A., & Davies, L. (1999). Sibling ties in later life: A social network analysis. *Journal of family issues*, 20(1), 114-148.
- Caro, P., & Derevensky, J. L. (1997). An exploratory study using sibling interaction scale: observing interaction between siblings with and without disabilities. *Education and treatment of children*, 20, 383-403.
- Cuskelly, M., & Gunn, P. (2006). Adjustment of children who have a sibling with Down syndrome: perspectives of mothers, fathers and children. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50, 917-925.
- Dallas, E., Stevenson, J., & McGurk, H. (1993). Cerebral-palsied children's interactions with siblings – II. Interactional structure. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 5, 649-671.
- Dew, A., Balandin, S., & Llewellyn, G. (2008). The psychosocial impact on siblings of people with lifelong physical disability: a review of the literature. *Journal of development and Physical Disabilities*, 20, 485-507.
- Dyke, P., Mulroy, S., & Leonard, H. (2009). Siblings of children with disabilities: challenges and opportunities. *Acta Paediatrica*, 98, 23-24.
- Eisenberg, L., Baker, B. L., & Blacher, J. (1998). Siblings of children with mental retardation living at home or in residential placement. *Journal of child psychology and psychiatry*, 39(3), 365-363.
- El-Ghoroury, N. H., & Romanczyk, R. G. (1999). Play interactions of family members towards children with autism. *Journal of Autism and developmental disorders*, 29, 249-258.
- Fisman, S., Wolf, L., Ellison, D., Gillis, B., Freeman, T., & Szatmari, P. (1996). Risk and protective factors affecting the adjustment of siblings of children with

- chronic disabilities. *Journal of the american academy of child & adolescent psychiatry*, 35, 1532-1541.
- Furman, W., & Buhrmester, D. (1985). Children's perceptions of the qualities of sibling relationships. *Child Development*, 56, 448-461.
- Guite, J. W., Lobato, D. J., Shalon, L., Plante, W., & Kao, B. T. (2007). Pain, disability, and symptoms among siblings of children with functional abdominal pain. *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*, 28, 2-8.
- Hannah, M. E., & Midlarsky, E. (2005). Helping by siblings of children with mental retardation. *American journal on mental retardation*, 110(2), 87-99.
- Hodapp, R. M., & Urbano, R. C. (2007). Adult siblings of individuals with Down syndrome versus with autism: findings from a large-scale US survey. *Journal of intellectual disability research*, 51(12), 1018-1029.
- Howe, N., Aquan-Assee, J., Bukowski, W. M., Lehoux, P. M., & Rinaldi, C. M. (2001). Siblings as confidants: emotional understanding, relationship warmth, and sibling self-disclosure. *Social Development*, 10, 439-454.
- Howe, N., & Recchia, H. (2005). Playmates and teachers: reciprocal and complementary interactions between siblings. *Journal of Family Psychology*, 4, 497-502.
- Karos, L. K., Howe, N., & Aquan-Assee J. (2007). Reciprocal and complementary sibling interactions, relationship quality and socio-emotional problem solving. *Infant and child development*, 16, 577-596.
- Kilmer, R. P., Cook, J. R., Taylor, C., Kane, S. F., & Clark, L. Y. (2008). Siblings of children with severe emotional disturbances: risk, resources, and adaptation. *American Journal of Orthopsychiatry*, 78, 1-10.
- Knott, F., Lewis, C., & Williams, T. (1995). Sibling interaction of children with learning disabilities: a comparison of autism and down's syndrome. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 6, 965-976.
- Lobato, D. J., Kao, B. T., & Plante, W. (2005). Latino sibling knowledge and adjustment to chronic disability. *Journal of family psychology*, 19 (4), 625-632.
- Lobato, D. J., Miller, C., Barbour, L., Hall, L., & Pezzullo, J. (1991). Preschool siblings of handicapped children: interaction with mother, brothers, and sisters. *Research in developmental disabilities*, 12, 51-59.

- Lukens, E. P., Thorning, H., & Lohrer, S. (2004). Sibling Perspectives on Severe Mental Illness: Reflections on Self and Family. *American Journal of Orthopsychiatry*, 74, 489–501.
- Macks, R. J., & Reeve, R. E. (2007). The adjustment of non-disabled siblings of children with autism. *Journal of autism and developmental disorders*, 37(6), 1060-1067.
- Mascha, K., & Boucher, J. (2006). Preliminary investigation of a qualitative method of examining siblings' experiences of living with a child with ASD. *The british journal of developmental disabilities*, 52, 19-28.
- McHale, S. M., & Gamble, W. C. (1989). Sibling relationships of children with disabled and nondisabled brothers and sisters. *Developmental Psychology*, 3, 421-429.
- Neale, B. M., & Rijdsdijk, F. V. (2005). Further considerations for power in sibling interaction models. *Behavior Genetics*, 35, 671-674.
- Opperman, S., & Alant, E. (2003). The coping responses of the adolescent siblings of children with severe disabilities. *Disability and Rehabilitation*, 25, 441-454.
- Petalas, M. A., Hastings, R. P., Nash, S., Lloyd, T., & Dowey, A. (2009). Emotional and behavioral adjustment in siblings of children with intellectual disability with and without autism. *Autism*, 13(5), 471-483.
- Pit-ten Cate, I. M., & Loots, G. M. P. (2000). Experiences of siblings of children with physical disabilities: an empirical investigation. *Disability and rehabilitation*, 22, 399-408.
- Punch, S. (2008). 'You can do nasty things to your brothers and sisters without a reason': siblings' backstage behaviour. *Children & Society*, 22, 333-344.
- Recchia, H. E., Howe, N., & Alexander, S. (2009). "You didn't teach me, you showed me": variations in sibling teaching strategies in early and middle childhood. *Merrill-Palmer Quarterly*, 55, 55-78.
- Rusinová, K., Pochard, F., Kentish-Barnes, N., Chaize, M., & Azoulay, É. (2009). Qualitative research : Adding drive and dimension to clinical research. *Critical Care Medicine*, 37, 140-146.
- Seltzer, M. M., Greenberg, J. S., Orsmond, G. I., & Lounds, J. (2005). Life course studies of siblings of individuals with developmental disabilities. *Mental retardation*, 43, 354-359.

- Sherman, A. M., Lansford, J. E., & Volling, B. L. (2006). Sibling relationships and best friendships in young adulthood: Warmth, conflict, and well-being. *Personal Relationships, 13*, 151–165.
- Stoneman, Z., Brody, G. H., Davis, C. H., & Crapps, J. M. (1987). Mentally retarded children and their older same-sex siblings: Naturalistic in-home observations. *American Journal of Mental Retardation, 92*, 290-298.
- Stoneman, Z., Brody, G. H., Davis, C. H., & Crapps, J. M. (1989). Role relations between children who are mentally retarded and their older siblings: Observations in three in-home contexts. *Research in Developmental Disabilities, 10*, 61-76.
- Stoneman, Z. (2001). Supporting positive sibling relationships during childhood. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews, 7*, 134-142.
- Stoneman, Z. (2005). Siblings of children with disabilities: research themes. *Mental Retardation, 43*, 339-350
- Verté, S., Hebbrecht, L., & Roeyers, H. (2006). Psychological adjustment of siblings of children who are deaf or hard of hearing. *The Volta Review, 106(1)*, 89-110.
- Volling, B. L., & Blandon, A. Y. (2003). Positive indicators of sibling relationship quality: psychometric analyses of the sibling inventory of behavior (SIB). *Paper prepared for the child trends' positive outcomes conference, march 12-13, 2003.*

Bijlagenlijst

- Bijlage 1: rekruteringsbrief
- Bijlage 2: semigestructureerd interview
- Bijlage 3: SRQ
- Bijlage 4: HRPT
- Bijlage 5: dagboek

Bijlage 1: Rekruteringsbrief

Geachte,

In het kader van mijn opleiding als klinisch psycholoog maak ik een eindwerk over 'brussen' (broers en zussen van kinderen met een beperking). Dit eindwerk valt onder het doctoraatsonderzoek van Tinneke Moyson, die de levenskwaliteit van broers en zussen van kinderen met een beperking nagaat. Uit dit onderzoek blijkt dat de interactie tussen deze kinderen heel belangrijk is. De ondervraagde kinderen gaven aan dat hun levenskwaliteit beter is wanneer ze meer tijd doorbrengen met hun broer of zus met een beperking. Dit aspect zou ik via kwalitatief onderzoek verder willen uitdiepen. Verder wil ik zicht krijgen op de kwaliteit van de broer-zusrelaties binnen één gezin. Zijn er verschillen tussen de interacties met hun broer/zus met een beperking en hun gewone broer/zus? En zo ja, welke verschillen zijn er waarneembaar?

Om het onderzoek te verwezenlijken wil ik graag een beroep doen op jullie. Daarvoor ben ik op zoek naar brussen tussen zeven en veertien jaar die naast een broer/zus met een beperking ook een gewone broer/zus hebben. Omdat het onderzoek gaat over interacties zou het kind met een beperking thuis moeten wonen en één van de volgende beperkingen hebben: een verstandelijke beperking, een autismespectrumstoornis of een gedragsstoornis en een emotionele stoornis.

Het onderzoek bestaat uit twee bezoeken aan de bruis: eenmaal om te praten over de broer/zus met de beperking en eenmaal om te praten over een gewone broer/zus. Daarbij wordt telkens een interview van een tiental vragen afgenomen, een vragenlijst ingevuld en een kort taakje uitgevoerd. Daarnaast wordt er gevraagd om gedurende veertien dagen dagelijks een dagboek bij te houden waarin de bruis zaken met betrekking tot de broer-zusuitwisselingen neerpent. Uiteraard wordt alle informatie in dit onderzoek volstrekt vertrouwelijk en anoniem behandeld.

Wanneer jouw zoon/dochter interesse heeft om deel te nemen aan dit onderzoek, gelieve mij te contacteren op volgend e-mailadres: marleen.roosen@ugent.be. Ook bij verdere vragen of opmerkingen kan u mij contacteren op dit e-mailadres.

Alvast hartelijk bedankt!

Met vriendelijke groeten,
Marleen Roosen

Bijlage 2: Semigestructureerd interview

1. Hoe help je je broer/zus?
2. Wat vind je het belangrijkste aan je broer/zus?
3. Wat vind je het leukste aan je broer/zus?
4. Wat vind je het meest speciaal aan je broer/zus?
5. Wat stoort je het meest aan je broer/zus?
6. Welke soort problemen vertel je aan je broer/zus?
7. Wanneer jouw broer/zus je iets droevigs vertelt, hoe probeer je hem/haar op te beuren?
8. Wanneer jouw broer/zus iets goeds vertelt of iets dat hem gelukkig maakt, wat doe je of wat zeg je dan?
9. Wanneer jouw broer/zus je kwaad maakt, wat zeg je of wat doe je dan? Hoe maak je het weer goed?
10. Vertel me over een recente ruzie die je had met je broer/zus?
11. Beschouw je jouw broer/zus als een vriend of niet? Waarom of waarom niet?

Bijlage 3: SRQ

Naam: .....

Duid bij elke vraag het antwoord aan dat het best bij jou past.

1. Sommige broers en zussen doen veel leuke dingen voor elkaar, terwijl andere broers en zussen dat bijna nooit doen voor elkaar. Hoe dikwijls doen jij en je broer/zus leuke dingen voor elkaar?

☐	Nauwelijks
☐	Niet zo veel
☐	Af en toe
☐	Veel
☐	Heel veel

2. Wie wordt er meestal beter behandeld door je moeder, jij of je broer/zus?

☐	Mijn broer wordt bijna altijd beter behandeld
☐	Mijn broer wordt dikwijls beter behandeld
☐	We worden ongeveer even goed behandeld
☐	Ik word dikwijls beter behandeld
☐	Ik word bijna altijd beter behandeld

3. Hoe dikwijls toon je aan je broer/zus hoe iets gedaan moet worden, wanneer hij/zij niet weet hoe het moet?

☐	Nauwelijks
☐	Niet zo veel
☐	Af en toe
☐	Veel
☐	Heel veel

4. Hoe dikwijls toont je broer/zus aan jou hoe iets gedaan moet worden, wanneer je zelf niet weet hoe het moet.

☐	Nauwelijks
☐	Niet zo veel
☐	Af en toe
☐	Veel
☐	Heel veel

5. Hoe dikwijls zeg je aan je broer/zus wat hij/zij moet doen?

☐	Nauwelijks
☐	Niet zo veel

	Af en toe
	Veel
	Heel veel

6. Hoe dikwijls zegt je broer/zus aan jou wat jij moet doen?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Af en toe
	Veel
	Heel veel

7. Wie wordt er meestal beter behandeld door je vader, jij of je broer/zus?

	Mijn broer wordt bijna altijd beter behandeld
	Mijn broer wordt soms beter behandeld
	We worden ongeveer even goed behandeld
	Ik word soms beter behandeld
	Ik word bijna altijd beter behandeld

8. Sommige broers en zussen zijn erg bezorgd om elkaar, terwijl andere broers en zussen niet zo bezorgd zijn om elkaar. Hoe erg zijn jij en je broer/zus bezorgd om elkaar?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Een beetje
	Veel
	Heel veel

9. Hoe dikwijls gaan jij en je broer/zus samen ergens heen of doen jullie samen dingen?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Af en toe
	Veel
	Heel veel

10. Hoe dikwijls beledigen jij en je broer/zus elkaar? Hoe dikwijls schelden jullie mekaar uit?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Af en toe
	Veel

	Heel veel
--	-----------

11. Houden jij en je broer/zus veel van dezelfde dingen?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Een beetje
	Veel
	Heel veel

12. Hoe dikwijls vertellen jij en je broer/zus alles aan elkaar?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Af en toe
	Veel
	Heel veel

13. Sommige broers en zussen willen altijd beter zijn dan de ander of winnen van elkaar, terwijl bij andere broers en zussen dat maar af en toe zo is. Hoe dikwijls proberen jij en je broer/zus beter te zijn dan de ander? Of hoe dikwijls wil je winnen van je broer/zus?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Af en toe
	Veel
	Heel veel

14. Hoe erg bewonder en respecteer je jouw broer/zus?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Een beetje
	Veel
	Heel veel

15. Hoe erg bewondert en respecteert je broer/zus jou?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Een beetje
	Veel
	Heel veel

16. Hoe dikwijls zijn jij en je broer/zus niet akkoord met elkaar en kibbelen jullie?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Af en toe
	Veel
	Heel veel

17. Sommige broers en zussen werken veel samen, terwijl andere broers en zussen dat maar af en toe doen. Hoe dikwijls werken jij en je broer/zus samen?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Af en toe
	Veel
	Heel veel

18. Wie krijgt meer positieve aandacht van je moeder? Jij of je broer/zus?

	Mijn broer/zus krijgt bijna altijd meer positieve aandacht
	Mijn broer/zus krijgt soms meer positieve aandacht
	We krijgen ongeveer evenveel positieve aandacht
	Ik krijg soms meer positieve aandacht
	Ik krijg bijna altijd meer positieve aandacht

19. Hoe dikwijls help je jouw broer/zus met dingen die hij/zij niet alleen kan?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Af en toe
	Veel
	Heel veel

20. Hoe dikwijls helpt jouw broer/zus je met dingen die je niet alleen kan?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Af en toe
	Veel
	Heel veel

21. Hoe dikwijls verplicht je jouw broer/zus om dingen te doen?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Af en toe
	Veel

	Heel veel
--	-----------

22. Hoe dikwijls verplicht jouw broer/zus je om dingen te doen?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Af en toe
	Veel
	Heel veel

23. Wie krijgt meer positieve aandacht van je vader? Jij of je broer/zus?

	Mijn broer/zus krijgt bijna altijd meer positieve aandacht
	Mijn broer/zus krijgt soms meer positieve aandacht
	We krijgen ongeveer evenveel positieve aandacht
	Ik krijg soms meer positieve aandacht
	Ik krijg bijna altijd meer positieve aandacht

24. Hoeveel hou je van je broer/zus?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Een beetje
	Veel
	Heel veel

25. Hoeveel houdt je broer/zus van jou?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Een beetje
	Veel
	Heel veel

26. Sommige broers en zussen spelen veel met elkaar en maken samen veel plezier, terwijl andere broers en zussen dat niet zo veel doen. Hoe dikwijls spelen jij en je broer/zus met elkaar en maken jullie plezier?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Af en toe
	Veel
	Heel veel

27. Hoe gemeen zijn jij en je broer/zus tegenover elkaar?

	Nauwelijks
--	------------

	Niet zo erg
	Een beetje
	Erg
	Heel Erg

28. Hoeveel hebben jij en je broer/zus gemeen met elkaar?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Een beetje
	Veel
	Heel veel

29. Hoe dikwijls delen jij en je broer/zus geheimen en persoonlijke gevoelens met elkaar?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Af en toe
	Veel
	Heel veel

30. Hoe dikwijls wedijveren jij en je broer/zus met elkaar?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Af en toe
	Veel
	Heel veel

31. Hoe erg kijk je op naar je broer/zus en ben je trots op hem?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Een beetje
	Veel
	Heel veel

32. Hoe erg kijkt je broer/zus op naar jou en is hij/zij trots op jou?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Een beetje
	Veel
	Heel veel

33. Hoe dikwijls worden jij en je broer/zus boos op elkaar en maken jullie ruzie?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Af en toe
	Veel
	Heel veel

34. Hoe dikwijls delen jij en je broer/zus iets met elkaar?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Af en toe
	Veel
	Heel veel

35. Wie zal je moeder gewoonlijk bevoorstellen? Jij of je broer/zus?

	Mijn broer/zus wordt bijna altijd bevoorstellen
	Mijn broer/zus wordt soms bevoorstellen
	Niemand wordt bevoorstellen
	Ik word soms bevoorstellen
	Ik wordt bijna altijd bevoorstellen

36. Hoe dikwijls leer je aan je broer/zus dingen dat hij/zij niet wist?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Af en toe
	Veel
	Heel veel

37. Hoe dikwijls leert je broer/zus jou dingen dat jij niet wist?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Af en toe
	Veel
	Heel veel

38. Hoe dikwijls beveel je jouw broer/zus?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Af en toe
	Veel
	Heel veel

39. Hoe dikwijls beveelt je broer/zus jou?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Af en toe
	Veel
	Heel veel

40. Wie zal je vader gewoonlijk bevoordeelen? Jij of je broer/zus?

	Mijn broer/zus wordt bijna altijd bevoordeeld
	Mijn broer/zus wordt soms bevoordeeld
	Niemand wordt bevoordeeld
	Ik word soms bevoordeeld
	Ik wordt bijna altijd bevoordeeld

41. In welke mate is er een sterke band tussen jou en je broer/zus?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Een beetje
	Veel
	Heel veel

42. Sommige kinderen brengen veel tijd door met hun broers of zussen, terwijl anderen niet zo veel tijd met elkaar doorbrengen. Hoeveel vrije tijd brengen jij en je broer/zus met elkaar door?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Een beetje
	Veel
	Heel veel

43. Hoe dikwijls vallen jij en je broer/zus elkaar lastig en vitten jullie op elkaar?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Af en toe
	Veel
	Heel veel

44. Hoe goed lijk je op je broer/zus?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Een beetje

	Veel
	Heel veel

45. Hoe dikwijls vertellen jij en je broer/zus dingen aan elkaar waarvan je niet wil dat andere mensen het weten?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Af en toe
	Veel
	Heel veel

46. Hoe dikwijls proberen jij en je broer/zus dingen beter te doen dan de ander?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Af en toe
	Veel
	Heel veel

47. Hoe dikwijls denk je sterk aan je broer/zus?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Af en toe
	Veel
	Heel veel

48. Hoe dikwijls denkt je broer/zus sterk aan jou?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Af en toe
	Veel
	Heel veel

49. Hoe dikwijls discussieer je met je broer/zus?

	Nauwelijks
	Niet zo veel
	Af en toe
	Veel
	Heel veel

Bijlage 4: HRPT

1. Op deze foto maken de ouders ruzie. Kan je in een verhaal vertellen waarom de ouders ruziemaken, wat er gebeurd kon zijn en wat jij zou doen in een gelijkaardige situatie?
2. Op deze foto is de ene zus de andere aan het troosten. Waarom? Wat zou er gebeurd zijn? En wat zou jij doen in een gelijkaardige situatie?
3. Op deze foto zijn de zussen aan het ruziemaken. Waarom? Wat zou er gebeurd zijn? En wat zou jij doen in een gelijkaardige situatie?
4. Op deze foto heeft een kind moeilijkheden met schoolwerk. Waarom? Wat zou er gebeurd zijn? En wat zou jij doen in een gelijkaardige situatie?
5. Op deze foto zie je een familiediscussie. Waarom? Wat zou er gebeurd zijn? En wat zou jij doen in een gelijkaardige situatie?
6. Op deze foto kijkt een kind droevig, het voelt zich niet goed. Wat zou er gebeurd zijn? En wat zou jij doen in een gelijkaardige situatie?
7. Op deze foto kijkt een kind kwaad. Wat zou er gebeurd zijn? En wat zou jij doen in een gelijkaardige situatie?
8. Op deze foto kijkt een kind angstig. Wat zou er gebeurd zijn? En wat zou jij doen in een gelijkaardige situatie?

Bijlage 5: Dagboek

Beantwoord de volgende vragen over dingen die vandaag gebeurd zijn.

---

1. Hoe was je dag vandaag? (Kies 1)

Fantastisch!	Redelijk goed	Zozo	Niet zo goed	Verschrikkelijk!
--------------	---------------	------	--------------	------------------

	JA	NEE
2. Heb je aan je broer/zus verteld over een probleem dat je vandaag had met een vriend?		
3. Heb je aan je broer/zus verteld over een leuke gebeurtenis die je vandaag meemaakte met een vriend?		
4. Heb je aan je broer/zus verteld over een probleem dat je vandaag had met iemand van je gezin?		
5. Heb je aan je broer/zus verteld over iets leuks dat vandaag gebeurde samen met iemand uit je gezin?		
6. Heb je aan je broer/zus verteld over een probleem dat je vandaag had op school?		
7. Heb je aan je broer/zus verteld over een leuke gebeurtenis die je vandaag meemaakte op school?		
8. Heeft je broer/zus je vandaag iets verteld over zijn vriend?		
9. Heeft je broer/zus je vandaag iets verteld over het gezin?		
10. Heeft je broer/zus je iets verteld over wat er op school gebeurd is vandaag?		
11. Heb je vandaag iets nieuws geleerd aan je broer/zus?		
12. Heb jij vandaag iets nieuws geleerd van je broer/zus?		
13. Heeft je broer/zus vandaag iets nieuws van jou geleerd?		
14. Heb jij je broer/zus vandaag geholpen?		
15. Heeft je broer/zus jou vandaag geholpen?		
16. Heb jij je broer/zus vandaag opgevrolijkt?		
17. Heeft je broer/zus jou vandaag opgevrolijkt?		

Beantwoord de volgende vragen over dingen die vandaag gebeurd zijn.

	JA	NEE
1. Was je blij wanneer je vandaag bij je broer/zus was?		
2. Was je verdrietig wanneer je vandaag bij je broer/zus was?		
3. Was je vandaag boos op je broer/zus?		
4. Wanneer je boos was, wie maakte het dan weer goed?	Ik	Mijn broer/zus

5. Wat heb je vandaag samen met je broer/zus gedaan? (*Kruis de dingen aan die je samen deed.*)

☐	Thuis spelen
☐	Op school spelen
☐	TV kijken
☐	Thuis klusjes opknappen

☐	Ruziemaken
☐	Huiswerk maken
☐	Samen sporten
☐	Praten

Andere dingen zoals: .....

6. Is er vandaag iets heel GOEDS gebeurd met je broer/zus?

7. Is er vandaag iets heel SLECHTS gebeurd met je broer/zus?

Beantwoord de volgende vragen over dingen die vandaag gebeurd zijn.

8. Waarover heb je vandaag gepraat met je broer/zus? Probeer minstens 3 dingen te vinden:

- 1) .....
- 2) .....
- 3) .....

9. Wanneer je over het eerste praatte, wat voor gesprek was dit?

Kruis zoveel aan als je wil, of voeg er nog aan toe.

☐	Bezorgd
☐	Liefdevol
☐	Leuk
☐	Raad gevend

☐	Geheimen vertellen
☐	Ruzie
☐	Helpen met problemen

☐	Interessant
☐	Gemeen
☐	Raad krijgen

Andere: .....

10. Wanneer je over het tweede praatte, wat voor gesprek was dit?

Kruis zoveel aan als je wil, of voeg er nog aan toe.

☐	Bezorgd
☐	Liefdevol
☐	Leuk
☐	Raad gevend

☐	Geheimen vertellen
☐	Ruzie
☐	Helpen met problemen

☐	Interessant
☐	Gemeen
☐	Raad krijgen

Andere: .....

11. Wanneer je over het derde praatte, wat voor gesprek was dit?

Kruis zoveel aan als je wil, of voeg er nog aan toe.

☐	Bezorgd
☐	Liefdevol
☐	Leuk
☐	Raad gevend

☐	Geheimen vertellen
☐	Ruzie
☐	Helpen met problemen

☐	Interessant
☐	Gemeen
☐	Raad krijgen

Andere: .....

12. Is er nog iets dat je wil vertellen over je broer/zus?